

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра політології та публічного управління**

На правах рукопису

ПАНАСЮК АРТЕМ МИКОЛАЙОВИЧ

**ПОЛІТИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В
УКРАЇНІ: ДОСЯГНЕННЯ ТА ВИКЛИКИ**

Спеціальність 052 «Політологія»
Освітньо-професійна програма «Політологія»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
БОРТНИКОВ ВАЛЕРІЙ ІВАНОВИЧ,
доктор політичних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ
Протокол №
засідання кафедри політології та
публічного управління
від 2025 р.
Завідувач кафедри
проф. Бусленко В. В

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	8
1.1. Поняття та сутність децентралізації в сучасній політичній науці	8
1.2. Класифікація видів децентралізації: політична, адміністративна, фінансова.....	10
1.3. Європейські стандарти децентралізації та досвід країн ЄС	15
1.4. Методологічні підходи до аналізу політичних і соціальних аспектів децентралізації.....	18
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	22
2.1. Історія та передумови впровадження реформи децентралізації	22
2.2. Роль державних інституцій і політичних акторів у реалізації реформи ...	25
2.3. Вплив децентралізації на розвиток місцевого самоврядування.....	28
2.4. Взаємодія центральної та місцевої влади: баланс повноважень і конфлікти інтересів.....	34
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА СУСПІЛЬСТВО.....	43
3.1. Зміни в якості надання публічних послуг на місцях	43
3.2. Соціальна активність та громадська участь у процесах управління	46
3.3. Роль децентралізації у формуванні місцевої ідентичності та згуртованості громад.....	49
3.4. Соціально-економічні ефекти децентралізації: можливості та ризики.....	51
РОЗДІЛ 4. ДОСЯГНЕННЯ ТА ВИКЛИКИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	56
4.1. Основні успіхи та позитивні результати впровадження реформи.....	56
4.2. Ключові проблеми та перешкоди на шляху реалізації.....	59
4.3. Вплив воєнних подій на децентралізаційні процеси.....	61
4.4. Перспективи розвитку децентралізації: сценарії та рекомендації.....	63

ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження представлена тим, що децентралізація влади є одним із ключових напрямів державотворення та демократизації суспільства в сучасній Україні. Вона спрямована на формування ефективної системи місцевого самоврядування, що забезпечує підвищення якості публічних послуг, розвиток громад, зміцнення їх фінансової спроможності та відповідальності за власний розвиток. У контексті європейської інтеграції та прагнення до побудови правової держави децентралізація виступає основою для запровадження принципів субсидіарності, прозорості та підзвітності влади. Особливого значення процес набуває в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови, адже саме громади стають центрами мобілізації ресурсів, організації безпеки, відновлення інфраструктури і соціальної сфери.

Децентралізація влади в Україні є однією з наймасштабніших реформ за роки незалежності. Її актуальність зумовлена необхідністю створення ефективної системи публічного управління, яка б відповідала сучасним європейським стандартам і водночас враховувала національні особливості розвитку держави. В умовах воєнних загроз та потреби у відновленні країни після руйнувань особливо важливою стає спроможність територіальних громад самостійно вирішувати значну частину питань місцевого значення. Основна мета децентралізації полягає у передачі владних повноважень і ресурсів від центральних органів державної влади до органів місцевого самоврядування.

Незважаючи на позитивні результати реформи, децентралізація супроводжується низкою проблем: нерівномірністю розвитку територіальних громад, кадровими викликами, відсутністю достатніх фінансових ресурсів та потребою в чіткому законодавчому врегулюванні окремих аспектів місцевого управління. Тому дослідження особливостей цього процесу дозволяє не лише осмислити його досягнення та труднощі, але й визначити перспективи подальшої модернізації системи управління в Україні. Особливе значення

децентралізація має у післявоєнній відбудові України. Саме громади виступають осередками відновлення зруйнованої інфраструктури, надання базових соціальних послуг, інтеграції внутрішньо переміщених осіб та забезпечення умов для сталого розвитку. Від ефективності функціонування місцевого самоврядування залежатиме не лише якість життя населення, а й темпи модернізації всієї держави.

Таким чином, дослідження особливостей децентралізації в Україні є надзвичайно актуальним, адже воно дозволяє: оцінити здобутки та проблеми реалізації реформи; визначити специфіку функціонування територіальних громад у нових умовах; окреслити напрями подальшої модернізації системи управління; сприяти формуванню ефективної моделі державного устрою, що відповідатиме сучасним викликам і сприятиме інтеграції України до європейського співтовариства.

Об'єктом дослідження є процес децентралізації влади в Україні як складова державного управління та розвитку місцевого самоврядування.

Предмет дослідження є особливості реалізації реформи децентралізації в Україні, її адміністративно-територіальний, фінансовий та соціально-політичний аспекти, а також їхній вплив на розвиток територіальних громад і систему місцевого самоврядування.

Метою роботи є комплексний аналіз процесу децентралізації в Україні, виявлення його специфічних рис та особливостей, визначення впливу на формування спроможних територіальних громад, розвиток місцевого самоврядування та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку держави в умовах сучасних викликів.

Для досягнення цілі необхідно розглянути наступні завдання дослідження:

- з'ясувати класифікацію видів децентралізації: політична, адміністративна, фінансова;
- описати європейські стандарти децентралізації та досвід країн ЄС;

- окреслити методологічні підходи до аналізу політичних і соціальних аспектів децентралізації;
- проаналізувати історію та передумови впровадження реформи децентралізації;
- охарактеризувати роль державних інституцій і політичних акторів у реалізації реформи;
- висвітлити вплив децентралізації на розвиток місцевого самоврядування;
- здійснити аналіз взаємодії центральної та місцевої влади: баланс повноважень і конфлікти інтересів;
- з'ясувати зміни в якості надання публічних послуг на місцях;
- показати роль соціальної активності та громадської участі у процесах управління;
- підкреслити роль децентралізації у формуванні місцевої ідентичності та згуртованості громад;
- описати соціально-економічні ефекти децентралізації: можливості та ризики;
- розкрити основні успіхи та позитивні результати впровадження реформи;
- намітити ключові проблеми та перешкоди на шляху реалізації;
- наголосити на важливості впливу воєнних подій на децентралізаційні процеси;

Визначити перспективи розвитку децентралізації: сценарії та рекомендації.

Наукова новизна. Уточнено поняття децентралізації в українських реаліях, що розглядається не лише як передача повноважень від центральної влади на місця, а й як комплексна трансформація державного управління, спрямована на формування спроможних територіальних громад. Виокремлено специфіку української моделі децентралізації, яка поєднує європейський досвід із урахуванням національних історико-культурних і соціально-економічних умов, включно з воєнними викликами та необхідністю відновлення територій. Наукова новизна полягає у визначенні впливу децентралізації на регіональний

розвиток: показано, що завдяки реформі посилюється інвестиційна привабливість громад, розширюються можливості для міжмуніципального співробітництва та підвищується якість публічних послуг. Обґрунтовано, що децентралізація в умовах сучасної України є інструментом зміцнення національної безпеки, адже формування самодостатніх і стійких громад створює підґрунтя для збереження територіальної цілісності держави.

Практичне значення роботи полягає в тому, що його результати можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування для вдосконалення управлінських процесів у громадах; розробниками програм регіонального розвитку та інвестиційних стратегій для підвищення ефективності використання ресурсів територіальних громад; у навчальному процесі при підготовці студентів та слухачів за спеціальностями «Державне управління», «Політологія», як приклад сучасної трансформації управлінських механізмів; для проведення аналітичних досліджень і моніторингу ефективності реформ децентралізації на регіональному та локальному рівнях.

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 76 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

1.1. Поняття та сутність децентралізації в сучасній політичній науці

Децентралізація в сучасному політичному дискурсі – це багатогранне та складне поняття, що стосується перерозподілу влади, ресурсів та повноважень між різними рівнями політичної системи. Вона передбачає зміщення акцентів з централізованого контролю над управлінськими функціями на більш розподілене управління між центральною та місцевою владою. Це не просто адміністративне чи правове регулювання, а, перш за все, політичний та соціальний процес, що створює новий рівень взаємодії між державою та громадянами.

Політологія визначає децентралізацію як механізм зміцнення демократичних інститутів шляхом збільшення участі громадян у прийнятті рішень. Її значення полягає в розширенні можливостей громадян впливати на політичні процеси не лише через центральні органи влади, а й безпосередньо на рівні місцевих громад. Завдяки цьому влада стає доступнішою для контролю, а процес прийняття рішень наближається до потреб населення [17, с. 245].

У сучасному світі децентралізація стає надзвичайно актуальною в контексті демократизації, глобалізації та зростання значення місцевих ідентичностей. Вона розглядається не як кінцева мета, а як інструмент ефективного управління, розвитку громадянського суспільства та реалізації принципу субсидіарності, згідно з яким рішення приймаються на тому рівні, де їх можна найефективніше реалізувати. У цьому полягає її ключова сутність – у поєднанні свободи та відповідальності, державного нагляду та місцевої автономії, що створює нову модель взаємодії між владою та суспільством.

Актуальність децентралізації для України обумовлена необхідністю реформування системи державного управління та її адаптації до демократичних

стандартів. Аналіз матеріалів свідчить, що Україна вже досягла значного прогресу в цьому напрямі, прийнявши важливі законодавчі акти, сприяючи об'єднанню територіальних громад і здійснивши бюджетну реформу. Наведені у статті приклади (ремонт доріг, модернізація освітлення, покращення водопостачання) переконливо свідчать про відчутний позитивний ефект фінансової децентралізації. Водночас автори наголошують на необхідності продовження цього процесу в галузі управління, надаючи пріоритет принципам «ефективності, відповідальності та справедливості». З точки зору політології таке розуміння децентралізації узгоджується з класичним підходом. Як наголошує І. Грицяк, децентралізація – це «передача частини повноважень держави місцевому самоврядуванню та одночасне розширення компетенцій адміністративно-територіальних одиниць» [4]. Таке визначення говорить про те, що це не формальна зміна системи, а реальне зміцнення місцевого рівня самоврядування. Я погоджуюся з цим твердженням, оскільки наведені у статті приклади підтверджують, що лише завдяки додатковим ресурсам муніципалітети отримали можливість реалізувати конкретні проекти, які раніше були недосяжними [12, с. 83].

Водночас необхідно враховувати позицію Н. Нижник, яка вважає децентралізацію «особливим способом відтворення централізації та проявом її протилежного боку» [5]. Це дозволяє трактувати українські реформи не як відмову від централізованої моделі, а як її модернізацію через делегування повноважень. Такий підхід видається продуктивним, оскільки, як показує досвід, надмірна фрагментація може спровокувати хаос, а оптимальний баланс між єдністю держави та автономією регіонів є оптимальним.

Таким чином, проаналізований текст доводить, що в Україні децентралізація вже перейшла від слів до реальної практики. Водночас її сутність полягає не лише в передачі повноважень та ресурсів, а й у формуванні нового типу взаємовідносин між центром та місцевими громадами, заснованих на партнерстві та взаємній відповідальності. Суть децентралізації в сучасній політології зводиться до перерозподілу владних ресурсів, забезпечуючи при

цьому демократизацію політичної системи та підвищення ефективності управління. Проаналізований матеріал показує, що українська реформа є взірцем практичної реалізації цього принципу. Вона ілюструє, як теоретичні положення політології знаходять практичне підтвердження в конкретних соціально-економічних результатах. Водночас, децентралізація в Україні постає не як повна заміна централізації, а як її оновлена форма, що гармонійно поєднує стабільність держави з автономією місцевих громад [42].

1.2. Класифікація видів децентралізації: політична, адміністративна, фінансова

Вивчення децентралізації у сучасній політичній науці показує, що вона не є однорідним явищем, а має кілька різновидів, які взаємопов'язані та доповнюють одне одного. Найбільш поширеною є класифікація, запропонована німецькими вченими Й. Брауном та У. Гроте, які виокремлюють три децентралізацію.

Політична децентралізація передбачає передачу місцевим органам влади реальних повноважень у прийнятті рішень. Йдеться не лише про право виконувати доручення центру, а й про можливість самостійно формувати стандарти, ухвалювати локальні нормативно-правові акти та впливати на розвиток регіону. Саме цей вид децентралізації найбільш тісно пов'язаний із демократією та політичною участю громадян [4, с. 444].

Адміністративна децентралізація означає розподіл компетенцій між рівнями державної влади. У цьому випадку центральні органи делегують частину своїх управлінських функцій нижчим структурам, щоб забезпечити оперативність і ефективність у прийнятті рішень. Адміністративна децентралізація визначає організаційну основу для самостійної роботи місцевих органів влади, зберігаючи при цьому цілісність державної системи управління.

Фінансова децентралізація є ключовою умовою успіху реформи. Вона надає місцевим органам влади реальні ресурси для здійснення їхніх

повноважень. Вузьке трактування цього поняття зводиться до передачі права збору податків і отримання трансфертів. Ширший підхід (Н. Бикадорова, О. Бориславська, І. Заверуха та ін.) підкреслює, що фінансова децентралізація включає також розширення організаційної та процедурної самостійності, а отже, перетворює місцеву владу на самодостатнього актора у фінансовій сфері. Саме вона дозволяє реалізовувати соціальні та економічні програми на місцях, що ілюструє досвід України [8, с. 32].

Хоча в науковій літературі іноді згадуються інші види децентралізації (економічна, екологічна), їх зазвичай розглядають як похідні або розширені форми трьох базових. Тому саме політична, адміністративна та фінансова децентралізація формують ядро реформи і взаємно підсилюють одна одну. Класифікація видів децентралізації дозволяє чітко зрозуміти її багатовимірність. Політична децентралізація забезпечує демократичність, адміністративна — ефективність управління, фінансова — реальну спроможність місцевих органів реалізовувати свої функції. У комплексі ці три види створюють основу для формування дієвого місцевого самоврядування, яке поєднує інтереси держави та громадян.

Розвиток децентралізації в Україні можна поділити на кілька етапів, кожен з яких має свої особливості, успіхи та недоліки. Перший етап, 1991-2001 роки, був періодом закладення правових та інституційних основ майбутнього місцевого самоврядування. Було прийнято Закон України «Про місцеве самоврядування» та ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, яка мала на меті підкреслити відповідність українського шляху європейським стандартам. Конституція України закріпила поєднання централізації та децентралізації як основний принцип територіальної організації. Однак, незважаючи на ці важливі законодавчі акти, механізм реалізації цих положень був нечітким: місцеві бюджети не створювали власної дохідної бази, не було чіткого визначення обов'язків та витрат між державою та місцевим самоврядуванням, також не діяв механізм трансфертів. Тому децентралізація на той час була лише словом [14, с. 92].

Другий етап, з 2001 по 2010 рік, ознаменувався активізацією процесів та більш системними змінами у сфері міжбюджетних відносин. Прийняття Бюджетного кодексу України у 2001 році сприяло підвищенню ефективності доходів місцевих бюджетів та уточненню фінансових відносин між рівнями влади. У цей період вперше було запроваджено розподіл видаткових повноважень за принципом субсидіарності, що сприяло визначенню відповідальності кожного рівня влади. Крім того, було прийнято Закон України «Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами міст районного значення, муніципалітетів, селищ та їх об'єднань», але його реалізація не виправдала очікувань, оскільки фактично підтвердила фінансову залежність органів влади нижчого рівня від органів влади вищого рівня. Концепція реформування місцевих бюджетів, схвалена у 2006 році, визначила стратегічні напрямки децентралізаційних перетворень, але не передбачила практичного механізму їх досягнення. Як наслідок, незважаючи на поступове формування стратегічного бачення, фактичний вплив на місцеве самоврядування залишався обмеженим.

Третій етап, з 2010 по 2014 рік, ознаменувався практичною зупинкою процесів децентралізації. Прийняття нової редакції Бюджетного та Податкового кодексу мало на меті підвищення фінансової незалежності муніципалітетів. Було запроваджено податок на майно, який мав розширити дохідну базу, а також скасовано кілька неефективних місцевих податків. Однак ці зміни залишилися неповними та не забезпечили очікуваної фінансової незалежності місцевих органів влади. На практиці муніципалітети залишалися залежними від рішень центрального уряду, а задекларовані принципи самоврядування не отримали реального впровадження. Тому, незважаючи на формальні законодавчі кроки, децентралізація на цьому етапі застоювалася [22, с. 78].

Найважливішим етапом був четвертий, з 2014 по 2020 рік. Саме тоді розпочалася масштабна реформа, яка вперше мала конкретний план реалізації та практичні інструменти. Концепція реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, прийнята у квітні 2014 року, визначила не

лише стратегічні цілі, а й конкретні механізми, терміни та завдання. Зміни у бюджетному та податковому кодексах ввели фінансову децентралізацію, яка дала муніципалітетам більше грошей і можливостей самостійно керувати справами. Закон про добровільне об'єднання територіальних громад дозволив створювати єдині територіальні громади, що створило новий рівень самоврядування та введено інститут старійшин. Закон про співробітництво територіальних громад надав інструменти для разом вирішувати питання розвитку. Важливою особливістю української децентралізації було те, що вона відбувалася у вертикальному форматі, оскільки перерозподіл фінансових та правових повноважень здійснювався між центральним та місцевим рівнями. Водночас у різних сферах застосовувалися різні форми децентралізації: від деконцентрації у сфері економічної діяльності до делегування та децентралізації у сфері освіти, охорони здоров'я та соціального захисту.

Таким чином, розвиток процесів децентралізації в Україні пройшов шлях від декларативного закріплення принципів у 1990-х роках до масштабних та системних реформ після 2014 року. Лише четвертий етап продемонстрував реальний перехід від законодавчих декларацій до практичного зміцнення місцевого самоврядування та фінансової спроможності територіальних громад, що стало якісно новим етапом у розвитку української державності [27, с. 53].

Класифікація децентралізації, як вона постає в сучасній політології, виникає з необхідності окреслити різні аспекти цього явища. Фахівці найчастіше розрізняють політичний, адміністративний та фінансовий виміри, кожен з яких показує певний аспект перерозподілу влади між центральними та місцевими інституціями. Політична децентралізація вважається найважливішою, оскільки саме вона гарантує реальну участь громадян та місцевих громад у процесах прийняття рішень. Йдеться не лише про вибори місцевих органів влади чи інституціоналізацію політичної діяльності, а й про реальне розширення повноважень місцевого самоврядування у вирішенні стратегічних завдань розвитку. Політологія наголошує, що політична децентралізація не повинна обмежуватися створенням представницьких

інституцій, оскільки «реальне самоврядування можливе лише тоді, коли громада впливає на формування політики, а не просто реалізує рішення, прийняті центром» (Ю. Панейко). Ця точка зору говорить про те, що політична складова децентралізації є основою розвитку партисипативної демократії [36].

Адміністративна децентралізація зосереджена на організації системи управління. Це пов'язано з делегуванням виконавчих функцій на місцевий рівень, що зменшує дистанцію між урядом та населенням і водночас забезпечує ефективніше реагування на місцеві проблеми. Дослідники зазначають, що адміністративна децентралізація найчастіше проявляється через такі форми, як деконцентрація або делегування. Однак ключовим тут є не лише передача функцій, а й організація ефективних інституційних механізмів контролю та підзвітності. В українському контексті це питання є особливо актуальним, оскільки саме відсутність чітких адміністративних механізмів довгий час перешкоджала ефективності реформ.

Фінансова децентралізація постає практичним аспектом усієї системи децентралізаційних змін. Без надання муніципалітетам достатньої фінансової автономії неможливо забезпечити їхню реальну незалежність у прийнятті рішень. Йдеться не лише про розширення дохідної бази місцевих бюджетів, а й про створення механізмів їх реалізації, перерозподілу податкових надходжень, системи трансфертів та субсидій. Саме фінансова децентралізація дозволяє реалізувати інші форми децентралізації. Як зазначає український вчений А. Ткачук, «без фінансової спроможності органи місцевого самоврядування перетворюються на номінальні структури, що мають повноваження, але не мають ресурсів для їх реалізації». У цьому сенсі фінансова децентралізація є фундаментом, на якому будується практична автономія регіонів [40].

Розглядаючи взаємозв'язок між цими трьома видами децентралізації, необхідно наголосити, що вони не існують ізольовано один від одного. Політичний вимір визначає напрямок і створює можливості для демократичного прогресу, адміністративний вимір забезпечує функціональне виконання поставлених завдань, а фінансовий вимір створює ресурсну базу для

реалізації як політичних, так і управлінських рішень. Якщо один із цих елементів відсутній або розвивається значно повільніше за інші, процес децентралізації втрачає свою ефективність. Тому сучасні реформи в різних країнах намагаються забезпечити їх всебічний розвиток [27, с. 56].

Таким чином, класифікація децентралізації на політичну, адміністративну та фінансову не є просто формальним поділом. Вона відображає різні аспекти єдиного процесу, який у своїй сукупності дозволяє створити ефективну, демократичну та стабільну систему місцевого самоврядування. Політичний рівень забезпечує участь громадян у прийнятті рішень, адміністративний вимір створює механізми місцевого управління, а фінансовий вимір надає цим механізмам реальної життєздатності. Тільки їх гармонійне поєднання може забезпечити ефективну реалізацію політики децентралізації.

1.3. Європейські стандарти децентралізації та досвід країн ЄС

Європейські підходи до децентралізації базуються на принципах, проголошених у Європейській хартії місцевого самоврядування, схваленій Радою Європи у 1985 році. У цьому документі зазначено, що місцеве самоврядування є ключовим елементом демократичної системи, а муніципалітети мають право самостійно вирішувати значну частину державних справ, діючи на власну відповідальність та в інтересах населення. Важливо також пам'ятати про принцип субсидіарності, згідно з яким рішення повинні прийматися на рівні влади, найближчому до народу та здатному ефективно їх реалізувати. Це не лише підвищує відповідальність органів влади, але й сприяє залученню громадян до процесу прийняття рішень, роблячи державне управління більш відкритим та демократичним [21, с. 56].

У країнах Європейського Союзу децентралізація сприймається не лише як адміністративна зміна, а й як ширший процес, спрямований на підвищення ефективності державного управління, досягнення балансу між центральною та місцевою владою та створення сприятливих умов для соціально-економічного

розвитку територій. Європейський досвід показує, що успішна децентралізація неможлива без фінансової незалежності муніципалітетів, оскільки саме фінансові ресурси є основою реальної незалежності. Органи місцевого самоврядування можуть створювати свої власні бюджети, встановлювати місцеві податки та збори, а також керувати муніципальною власністю. Це дає їм можливість не тільки виконувати функції, які передані з держави, а й починати власні програми розвитку. Досвід країн ЄС показує, що існує багато різних моделей децентралізації. У федеральні держави, наприклад, Німеччина чи Австрія, влада розподілена на кілька рівнів, а регіони мають широкі повноваження, включаючи власні парламенти. Унітарні країни, як Франція чи Італія, залишилися на централізованому управлінні, але поступово збільшують повноваження місцевих органів. У кожному випадку особлива увага приділяється розвитку місцевої демократії, участі громадян і створенню умов для економічного росту регіонів.

Важливо, щоб децентралізація в Європі була із забезпеченням високих стандартів державного контролю та нагляду. Центральний уряд не відмовляється від своєї ролі, але його функції стають більш скоординованими та стратегічними, а місцеві громади перетворюються на рушійні сили розвитку та відповідальних партнерів держави. Така модель дозволяє ефективніше реагувати на потреби населення, зменшуючи регіональні відмінності та сприяючи соціальній згуртованості [19, с. 42].

Європейські стандарти децентралізації, таким чином, базуються на принципах субсидіарності, фінансової незалежності, демократичної участі та прозорості управління, а досвід країн ЄС підтверджує, що успіх цього процесу залежить від поєднання політичної волі, надійної законодавчої бази та реальної участі місцевих громад у вирішенні власних питань розвитку.

Питання децентралізації є одним із найважливіших у сучасному політичному житті України. Реформа адміністративно-територіального устрою, яка розпочалася у 2014 році, стала ключовою передумовою для багатьох інших трансформацій – освітніх, медичних, податкових, антикорупційних – та була

спрямована на створення умов для покращення якості життя населення. Необхідність таких змін пояснювалася застарілою радянською моделлю управління, яка виявилася громіздкою та неефективною, обмеженими політичними можливостями місцевого самоврядування у вирішенні нагальних проблем громад, а також браком фінансових ресурсів для реалізації програм місцевого розвитку [11, с. 237].

Водночас, обговорення децентралізації мало й свої заперечення. Зокрема, наголошувалося на складності внесення змін до конституції, що уповільнювало політико-правові процеси, а також висловлювалися побоювання, що в контексті анексії Криму та війни на сході передача ширших повноважень місцевим органам влади може збільшити ризики федералізації та створити загрозу територіальній цілісності країни. Ще одним стримуючим фактором були значні фінансові витрати, оскільки реалізація реформи вимагала інвестицій у той час, коли Україна зіткнулася з великим зовнішнім боргом та млявим економічним розвитком.

Попри наявні виклики, процес децентралізації набув стратегічного значення у контексті європейської інтеграції України. Цей аспект був закріплений у рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, а недотримання відповідних зобов'язань могло б поставити під сумнів ефективність його імплементації. Відповідно до Порядку денного асоціації, конституційна реформа та децентралізація були ідентифіковані як фундаментальні складові для консолідації демократичних принципів, утвердження правовладдя та забезпечення автономії державних структур. Суттєвим чинником у цьому контексті стала ратифікована Україною Європейська хартія місцевого самоврядування, котра постулює дієве місцеве самоврядування як основоположний елемент демократичного врядування. Експертна оцінка результатів реформи децентралізації в Україні є неоднозначною. Деякі експерти зазначили, що у 2016 році вона перебувала у стані невизначеності, що зменшило перспективи швидких результатів. Однак міжнародні партнери та українські зацікавлені сторони визнають її однією з

найуспішніших з часів Революції Гідності. Згідно з показниками моніторингу, майже половина ключових показників була досягнута або навіть перевищена, що свідчить про реальні позитивні результати [20, с. 76].

Важливо, що українська децентралізація базувалася на досвіді країн Європейського Союзу. У Франції та Польщі діє модель подвійного управління, де муніципалітети мають власні органи самоврядування, а держава здійснює загальний контроль через свої представництва. У Латвії контрольні функції покладено на міністерство, у Фінляндії їх виконують представники департаментів у регіонах, а в Естонії – старости районів, які активно використовують інструменти електронного урядування. Ця країна стала прикладом цифровізації адміністративних послуг, що дозволило забезпечити максимально прозоре управління. Україна також переймає окремі елементи цих моделей: інститут префектів – у Франції, систему адміністративних послуг – у Швеції, електронне урядування – в Естонії, а в Австрії та Польщі – підходи до розвитку гірських територій.

Таким чином, реформа децентралізації в Україні – це складний та суперечливий, але надзвичайно важливий процес. Його успіх безпосередньо пов'язаний з інтеграцією в європейський простір та майбутнім вступом до ЄС. Ключове завдання полягає не у визначенні доцільності реформи, а у пошуку оптимальної моделі, яка відповідатиме українським реаліям і водночас наблизить державу до європейських стандартів управління.

1.4. Методологічні підходи до аналізу політичних і соціальних аспектів децентралізації

Методологічна база, що використовується для аналізу політичних та соціальних аспектів децентралізації, включає різні наукові парадигми та дослідницькі стратегії, що дозволяють всебічно зрозуміти природу та наслідки цього процесу. Децентралізація має одночасно політичний, соціальний,

економічний та культурний вимір, тому її вивчення базується на міждисциплінарному підході [31].

У контексті політологічного аналізу, визначального значення набуває інституціональна методологія, що досліджує трансформації в архітектурі державного управління, делімітацію компетенцій між центральним та локальним рівнями, а також еволюцію систем контролю та підзвітності. Цей підхід дає змогу усвідомити процес конституювання новітніх політичних інституцій, міру їхньої відповідності засадам демократичного врядування та спроможність гарантувати результативне територіальне управління.

Соцістальний вимір децентралізаційних процесів нерідко інтерпретується засобами соціологічної методології, яка вивчає імператив реформи на локальні спільноти, рівень їхньої залученості до процесу ухвалення рішень, механізми конституювання локальної ідентичності та еволюцію громадянського соціуму. Соціологічна експертиза дозволяє ідентифікувати, яким чином децентралізація корелює з соціальною інтеграцією, чи сприяє вона редукції регіональних диспаритетів, та її вплив на рівень громадянської довіри до владних структур.

Аналогічно, вагоме значення має системна методологія, що інтерпретує децентралізацію як комплексний синергетичний процес, котрий охоплює політико-економічні та соціокультурні динаміки. Тут акцент робиться на паритеті між центральними та місцевими інституціями, результативності управлінського дискурсу та взаємозалежності трансформацій на різних щаблях управління. Ключову роль у дослідницькому полі посідає компаративний підхід, який уможливорює аналіз іноземного досвіду та його адаптацію до вітчизняного контексту. Екзамінуючи європейські парадигми децентралізації, дослідники оцінюють потенціал їхнього імплементації в Україні з урахуванням історичних, культурологічних та політологічних детермінантів національної специфіки. [37]

Поза тим, актуальні дослідження інтенсивно застосовують нормативно-аксіологічну парадигму, що інтерпретує децентралізацію як інструментарій для актуалізації демократичних засад, гарантування прав індивіда та підвищення транспарентності й підзвітності владних інституцій. Цей підхід підкреслює, що децентралізація володіє не тільки техніко-адміністративною дименсією, але й глибинним аксіологічним змістом, адже орієнтована на зміцнення суб'єктності громадянина у соціополітичному просторі. [37].

Таким чином, методологія аналізу децентралізації поєднує політичний, соціологічний та міждисциплінарний підходи, що дозволяє комплексно оцінити внутрішні особливості цього процесу та його зовнішні впливи. Завдяки такій універсальності можна не лише описати реальні зміни у структурі влади та соціальному середовищі, а й сформулювати рекомендації щодо більш ефективного впровадження реформи в українських умовах.

Аналіз сучасних досліджень показує, що проблема інституціоналізації влади є предметом пильної уваги багатьох українських та зарубіжних науковців (В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Кремень, П. Бурдє, Ю. Габермас, Р. Дарендорф, Ф. Фукуяма та інші). Їхні праці розкривають окремі аспекти функціонування державних інституцій та процеси політичних трансформацій. Інституційна реформа місцевого самоврядування є необхідною умовою сталого розвитку України, оскільки дозволяє уникнути дублювання функцій, підвищити прозорість та адаптувати систему управління до сучасних ринкових умов. Поняття «інституціоналізація» включає процеси створення, правового закріплення та регулювання соціальних інститутів. У політології це означає перетворення рухів та об'єднань на формалізовані організації, зокрема політичних партій – на конституційно-правові інститути [24, с. 181].

У державному управлінні інституціоналізація місцевого самоврядування трактується як організація його діяльності на правовій основі, формування правил і норм функціонування громади, а також її постійна модернізація. Територіальна громада в цьому контексті виступає як соціальна спільнота, яка є

первинним суб'єктом місцевого самоврядування, здатна вирішувати питання територіального розвитку та задовольняти життєво важливі потреби населення.

Демократизація державного управління передбачає посилення ролі місцевого самоврядування, а адміністративно-територіальну реформу слід розглядати в тісному зв'язку з удосконаленням системи місцевого управління. Практична реалізація цих процесів можлива лише за активної участі місцевих посадовців, підвищення їхньої професійної компетентності, доброчесності та відповідальності. Водночас, сучасні виклики вимагають створення чіткої стратегії розвитку об'єднаних територіальних громад, яка б гарантувала ефективне використання ресурсів, розвиток інфраструктури, створення робочих місць, сприятливе інвестиційне середовище та активну участь громадян у прийнятті рішень [32].

Стратегічні документи (Концепція реформи місцевого самоврядування, Закони України про співробітництво та об'єднання територіальних громад, Бюджетний кодекс тощо) заклали основу для реформи, але її реалізація виявила як позитивні результати, так і низку проблем: фінансову залежність місцевих бюджетів від центру, невирішені питання землекористування, застарілий адміністративно-територіальний устрій.

Отже, децентралізація в сучасній політології виникає як багатовимірний та складний процес, що поєднує політичні, адміністративні та фінансові аспекти, а також має значний соціальний вплив. Її суть полягає не лише в передачі повноважень та ресурсів від центральних органів до місцевого рівня, але й у створенні нової моделі взаємодії між державою та громадянами, що базується на принципах демократії, субсидіарності та відповідальності. Європейський досвід показує, що ефективність децентралізації визначається гармонійним поєднанням автономії громади та стратегічного державного контролю, що дозволяє забезпечити баланс між єдністю політичної системи та різноманітністю регіональних інтересів. Використання різних методологічних підходів у його дослідженні дозволяє розкрити багатогранність цього явища та визначити оптимальні умови для подальшого вдосконалення реформи.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Історія та передумови впровадження реформи децентралізації

Історія становлення української державності нерозривно пов'язана з утвердженням європейських та світових цінностей, що визначають її місце в геополітичному просторі. Україна мала намір дотримуватися сучасних тенденцій правового розвитку та міжнародних стандартів у сфері децентралізації, що вважалося ключовим шляхом модернізації державного управління та впровадження демократичних принципів у соціально-політичні та соціально-економічні процеси. Важливим кроком у цьому напрямку стала ратифікація Європейської хартії місцевого самоврядування, прийнятої Радою Європи у 1985 році.

Першим прикладом реалізації принципів децентралізації в українській історії можна вважати діяльність Української Центральної Ради під керівництвом Михайла Грушевського. Універсали Центральної Ради послідовно окреслювали прагнення українського народу до самоврядування та власної політичної системи. Вони породили закони конституційного характеру, які були спрямовані на визначення внутрішнього та зовнішнього статусу держави, організацію державного управління та розвиток адміністративно-територіального устрою. Однак ці прагнення не знайшли належної підтримки серед широких мас населення, що призвело до появи суперечливих концепцій розвитку державності [18, с. 43].

Гетьманщина, заснована Павлом Скоропадським у квітні 1918 року, стала прикладом концентрованої влади, близької до монархічної моделі, де вся влада була зосереджена в руках однієї особи. Подальші події 1919 року, пов'язані зі створенням нової концепції Конституції Української РСР, ознаменували прихід радянської влади, яка порушила демократичні принципи та запровадила жорстку централізацію. Згодом, управлінські функції держави реалізовувалися

центральною структурою, а територіальні одиниці здійснювали лише імплементацію їхніх директив.

Для поглибленого усвідомлення генезису децентралізаційних процесів критично важливо експлікувати ключові дефініції, що стосуються локального самоврядування та територіального устрою владних інституцій. У фахових та суспільних дискусіях децентралізація трактується як механізм для оптимізації політичної взаємодії, а також як ключовий компонент ефективного адміністрування. Однак в українській практиці вона здебільшого розуміється як горизонтальний розподіл повноважень між різними гілками влади. Натомість, європейський та світовий досвід базується на вертикальній моделі, яка передбачає фактичну передачу деяких повноважень від центрального уряду місцевим органам влади [9, с. 36].

Децентралізація в Україні вважається процесом, що формує два підходи до державного управління – адміністративний та публічно-публічний. На практиці громадяни не прагнуть знайти компроміс між цими моделями, а радше розділяють сфери влади, в результаті чого створюється подвійний формат децентралізації. Публічно-публічна модель є своєрідним продовженням традицій колективної системи, відомої з часів Київської Русі, тоді як адміністративна модель поєднує елементи державного та публічного управління. Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», саме адміністративний підхід до децентралізації визначається як етап трансформації державних інституцій, пов'язаний зі змінами влади. Водночас, реалізація цього процесу залишається суперечливою, що створює певні ризики у сфері державного управління. Тому координація державної та місцевої політики є важливим завданням, яке має враховувати інтереси як держави, так і громадян.

Велике значення в цьому плані має державна регіональна політика, спрямована на реалізацію Стратегії регіонального розвитку. На реалізацію її положень було виділено значні фінансові ресурси, але з історичної точки зору, впровадження реформи децентралізації гальмувалося низкою факторів. До них

належать відсутність чіткої стратегії як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, небажання влади передавати реальні повноваження громадам, слабкий вплив інституту самоврядування на процеси державотворення, низька спроможність органів місцевого самоврядування та кадрові проблеми. До цього додалися відмінності між промислово розвиненими та аграрними регіонами, недостатнє фінансування та невідповідність економічної основи децентралізації її правовим принципам [2, с. 84].

Важливим кроком до посилення ролі громад стало прийняття Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» у 2015 році. Він відкрив можливості для об'єднання міських, сільських та сільських рад у сильніші адміністративні одиниці, здатні ефективніше управляти ресурсами та отримати додаткові повноваження. Особлива увага також була приділена інституту міського голови, який став новим елементом місцевого самоврядування. Сучасний етап розвитку децентралізації тісно пов'язаний з цифровими технологіями. Європейська практика «розумних міст» поступово впроваджується в Україні, що сприяє більшій прозорості управління та активній участі громадян у прийнятті рішень. Успішним прикладом є місто Вінниця, де впроваджено низку ІТ-рішень: «Прозорий офіс», систему «цілодобової охорони», інтерактивну карту заяв громадян та автоматизований механізм розрахунку субсидій [42].

Таким чином, історичний розвиток української децентралізації відображає складний шлях від спроби створення демократичних інституцій за часів Центральної Ради через радянську централізовану модель до реформ незалежної України. Сьогодні цей процес набуває сучасних форм завдяки поєднанню законодавчих змін, регіональної політики, міжнародного досвіду та цифрових інновацій.

2.2. Роль державних інституцій і політичних акторів у реалізації реформи

Роль державних інституцій та політичних суб'єктів у здійсненні реформ є фундаментальною для розуміння механізмів функціонування влади та перспектив розвитку суспільства. Реформа ніколи не є суто технічною процедурою, що обмежується зміною законодавчих актів чи адміністративних структур. Реформа – це завжди багатоаспектний процес, що охоплює правові, політичні, соціальні та культурні складові. Державні установи створюють офіційну основу для змін, оскільки саме вони ухвалюють нормативні акти, визначають напрямки перетворень, розподіляють ресурси та відповідають за впровадження нових правил. Водночас фактична ефективність цих нововведень залежить від політичних діячів, які не лише впливають на ухвалення рішень, а й забезпечують їх реалізацію на практиці.

Під час реформи державні установи є запорукою стабільності та законності нових порядків. Вони встановлюють межі, в яких має функціонувати політична система, а також забезпечують спадкоємність та послідовність політики. Проте вони мають двоїстий характер: з одного боку, повинні захищати інтереси суспільства, а з іншого – можуть відображати інтереси владної верхівки.. Це створює напруженість між офіційно проголошеними цілями реформи та фактичними результатами, що часто спостерігається в країнах з перехідними демократіями. За таких умов сама наявність інституцій не гарантує успіху реформи, якщо вони не можуть забезпечити неупередженість, прозорість та контроль над процесом [5, с. 187]. Політичні актори – партії, політичні лідери, громадські рухи, експертні кола та навіть ЗМІ – відіграють не менш важливу роль. Вони є суб'єктами, які визначають динаміку реформ, формують публічні дебати та встановлюють порядок денний. Саме політичні діячі здатні наповнити реформи справжнім сенсом, оскільки вони представляють інтереси різних частин суспільства і перетворюють їх у

державні рішення. Водночас вони можуть як сприяти позитивним змінам, так і перешкоджати їм, прагнучи зберегти власні переваги. Тут виявляється основне протиріччя між загальними цілями суспільства та особистими інтересами окремих політиків або впливових кіл.

Варто відзначити, що реформи відбуваються на стику офіційних правил та неофіційних звичаїв. Навіть найкращі закони залишаються лише словами, якщо в суспільстві не змінюються правила поведінки, а також рівень довіри та відповідальності. У цьому сенсі політичні діячі виконують роль сполучної ланки між державними установами та громадянами. Вони можуть зміцнити довіру до держави, пояснюючи необхідність та логіку реформ, або, навпаки, посилити сумніви та недовіру, якщо використовують реформи як засіб для власної політичної вигоди.

Таким чином, роль державних установ полягає у створенні юридичної та організаційної бази для реформ, забезпеченні їх законності та стійкості. При цьому політичні діячі визначають темпи та напрямки цих змін, впливають на те, як їх сприймає суспільство, та формують реальну суть перетворень.. Успіх будь-якої реформи залежить від узгодженої взаємодії цих двох компонентів, оскільки лише поєднання формальних інституційних рамок з політичною волею та активною участю акторів може забезпечити не лише технічні зміни, а й глибоку трансформацію суспільних відносин [25, с. 22].

У політичній науці існують два основні підходи до розуміння інститутів. Перший підхід розуміє їх як систему норм, правил, традицій та культурних практик, що вкорінені в суспільстві та регулюють відносини між людьми. У цьому баченні інститути функціонують як своєрідні «правила гри», встановлюючи рамки для поведінки, роблячи її передбачуваною та соціально узгодженою. У цьому випадку важливим є розмежування між формальними правилами (закони, офіційні документи, нормативні акти) та неформальними (традиції, звичаї, встановлені процедури, навіть стиль прийняття рішень).

Другий підхід зосереджується на інститутах як організаційних формах – асоціаціях, установах чи структурах, що реалізують певні колективні цілі.

М. Вебер сприймав їх як соціальні об'єднання, що регулюють поведінку індивідів відповідно до загальноприйнятих установок. Р. Даль та Б. Ротштейн наголошували, що політичні інститути можуть створюватися як для захисту спільних інтересів (що веде до демократії), так і для забезпечення блага правлячої еліти (що може сприяти авторитаризму). У цьому плані інституції можна тлумачити як систему норм («інституції») та як організації («інституції»). Перше поняття відображає символічно-звичаєвий вимір, друге – структурно-функціональний. Вони взаємопов'язані: саме інституції (цінності, символи, правила) забезпечують основу для діяльності інституцій (державних органів, політичних партій, органів місцевого самоврядування) [28].

У контексті реформ, особливо в Україні, ця подвійність набуває особливого значення. Дійсно, реформи майже завжди спираються не лише на юридичне оформлення чи організаційні зміни, а й на трансформацію суспільного сприйняття, довіри та норм взаємодії. Наприклад, прийняття нового закону саме по собі не забезпечує його виконання, якщо суспільство не звикло дотримувати його або якщо політичні актори продовжують діяти в рамках старих неформальних звичок. Важливу роль у цьому відіграють державні інституції – парламент, уряд, суди, виконавчі органи, які формально приймають і впроваджують зміни. Одночасно, без участі політичних акторів – партій, лідерів, громадських об'єднань, ЗМІ – та їхньої готовності змінювати правила гри, реформа залишається лише декларацією.

Я вважаю, що саме поєднання цих двох рівнів – інституційного (цінності, традиції, норми) та інституційного (організація, структура, процедури) – визначає успіх чи невдачу реформ. В українських реаліях ми часто спостерігаємо ситуацію, коли формальні інституції намагаються запровадити нові правила, але неформальні інституції (корупційні практики, клієнталізм, патронажні відносини) вступають з ними в конфлікт. Це створює своєрідний «дуалізм системи»: на папері ми маємо демократичні правила, але насправді діють старі схеми [35].

Тому роль державних інституцій полягає у створенні рамок для реформ, тоді як політичні актори є носіями практичного впровадження цих змін. Однак вирішальним фактором є те, якою мірою обидва рівні здатні взаємодіяти з суспільством, інтегрувати індивідуальні інтереси в колективний вибір та забезпечувати стійкість нових норм. Можна сказати, що справжня реформа починається там, де змінюється не лише текст закону, а й суспільні уявлення про те, «як правильно діяти». Тому реформи – це не лише технічний, а й глибоко культурний та політичний процес, у якому кожна інституція та кожен актор відіграють свою унікальну роль.

2.3. Вплив децентралізації на розвиток місцевого самоврядування

Для початку варто зазначити, що публічна влада здійснюється не лише в інтересах держави, а й для задоволення потреб суспільства, що загалом становить суспільний інтерес. Цей суспільний інтерес по суті є сукупністю приватних інтересів [1, с. 23], які представляють різні соціальні групи та громадян. Згідно з ч. 1 Закону України № 280/97-ВР від 21 травня 1997 року «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – мешканців муніципального утворення або добровільного об'єднання мешканців кількох муніципальних утворень, міста, селища міського типу в сільську громаду – самостійно або під відповідальність органів влади та посадових осіб.

Електронне наукове видання «Аналітична та порівняльна правознавча практика» органів місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в рамках Конституції та законів України [2]. З цього випливає, що ефективне державне управління територіальними громадами є важливим не лише для забезпечення функціонування держави, а й для задоволення потреб та інтересів громад.

Оцінка впливу реформи децентралізації на результати діяльності органів місцевого самоврядування до лютого 2022 року може допомогти зрозуміти

фактори успіху, які лежатимуть в основі результатів їх розвитку в процесі оновлення [3].

Загальновідомо, що показником сталого місцевого розвитку є стан реалізації принципів місцевого самоврядування [4], до яких належать демократична влада, законність, прозорість, колегіальність, поєднання місцевих та державних інтересів, виборність, правова, організаційна та матеріально-фінансова незалежність у межах повноважень, визначених цим та іншими законами; відповідальність та підзвітність їхніх органів та посадових осіб перед територіальними громадами; державна підтримка та гарантії місцевого самоврядування; судовий захист прав місцевого самоврядування [5].

Слід зазначити, що вищезазначені принципи реалізовані в положеннях чинного законодавства. Зокрема, принцип демократії, який забезпечує визнання народу країни джерелом влади, реалізований українським законодавством у статті 5 Конституції України. Принцип законності є основою верховенства права та правового контролю в суспільстві. Стаття 19 Конституції України та стаття 24, пункт 3 Закону України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні» зобов'язують органи місцевого самоврядування та їх посадових осіб діяти лише на підставі, в межах своїх повноважень та у спосіб, встановлений Конституцією та законами України. Територіальне самоврядування може будь-коли припинити повноваження органів місцевого самоврядування та посадових осіб, якщо вони порушують чинне законодавство України, обмежують права і свободи населення або не забезпечують належного здійснення повноважень, наданих їм Конституцією та законом. Впровадження реформи децентралізації в Україні призвело до перетворення місцевого самоврядування з об'єктів на суб'єктів державного управління. Зокрема, було посилено адміністративний та фінансовий потенціал об'єднаних територіальних громад, а їхні представники отримали додаткові повноваження для безпосередньої підтримки розвитку своїх місцевих громад. Фінансова децентралізація підвищила зацікавленість місцевого самоврядування у збільшенні надходжень до власних бюджетів, пошуку резервів для їх

поповнення, підвищенні ефективності управління податками та зборами, а також призвела до 6-кратного збільшення власних доходів загального фонду місцевих бюджетів – з 68,6 млрд гривень у 2014 році до 441,9 млрд гривень у 2023 році, тоді як у 2016 році частка власних доходів об'єднаних територіальних громад (загального фонду) становила 2,2%, а на початок 2022 року – 24,4% [6]. У 2017–2022 роках частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України (без урахування трансфертів) залишалася відносно стабільною та коливалася між 22,3% та 24,4%. Однак, помітно значне зниження доходів через повноцінне вторгнення до 17,3% на початок 2023 року [6]. Таким чином, фінансова децентралізація забезпечила передачу фінансових ресурсів від центральних органів влади до органів місцевого самоврядування та створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення здійснення власних та делегованих повноважень органами місцевого самоврядування.

Варто також зазначити, що, окрім нових податкових надходжень, територіальні муніципалітети отримали доступ до потужних державних інвестиційних ресурсів – державного фонду регіонального розвитку, субсидій на соціально-економічний розвиток територій, розвиток інфраструктури територіальних муніципалітетів тощо, що вимагало від посадових осіб місцевого самоврядування нових навичок, знань та значно вищої кваліфікації у сфері довгострокового планування та проектування регіонального та місцевого розвитку [7].

Поряд із формуванням спроможних громад відбулася децентралізація у сферах освіти, охорони здоров'я, архітектури та будівництва, надання адміністративних послуг, соціальної політики та послуг молодіжної політики [8]. Це галузеві реформи, які також є частиною окремих галузевих реформ. Галузеві реформи відображають фактичний стан передачі повноважень у певному секторі та перебувають у процесі реалізації. Зокрема, у сфері освіти відбулася передача закладів загальної середньої освіти у власність територіальних органів самоврядування; у повному обсязі створено мережу

опорних колій; оптимізовано управління школами; реалізовано реформу «Нової української школи» зі створенням нового освітнього простору тощо; у сфері охорони здоров'я завершено реформу первинного рівня медичної допомоги населенню та реалізовано програму медичних гарантій надання вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги. Положення роботи Вольсой також включали можливість одноразового туристичного шаблі з представницьким тиском реформованої культурної сфери. Ефективне створення системи надання базових адміністративних послуг, і зокрема соціальних послуг, керується принципом їх максимального забезпечення через інструмент Центрів спеціальних установ (ЦСУ) та інших.

Під час реалізації реформи децентралізації проявилися зміни у підходах до регіонального розвитку на національному, регіональному та місцевому рівнях [9, с. 64]. Наприклад, з моменту прийняття Закону України № 2389-IX від 9 липня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики оновлення регіонів і територій» у Законі України № 156-VIII від 5 лютого 2015 року «Про засади державної регіональної політики» запроваджено поняття «місцева програма року» та «проект місцевого розвитку», а також повноваження, надані органам місцевого самоврядування, щодо розробки та затвердження стратегій розвитку територіальних громад, планів реалізації територіальних стратегій, програм економічного та соціального розвитку, а також планів відновлення та розвитку територіальних громад [10]. Зокрема, згідно зі статтею 16 Закону України від 5 лютого 2015 року No 156-VIII «Про основи державної регіональної політики», міські, селищні, міські та районні ради мають право надавати програми, що розробляються з урахуванням інтересів районів, територіальних громад під час розроблення проекту Державної стратегії розвитку регіонального розвитку України та Плану заходів щодо її реалізації [29].

На мою думку, реформа децентралізації отримала значні здобутки, які суттєво впливають на процеси регіонального і місцевого розвитку, що в свою

чергу має вплив на економічний розвиток країни в цілому. Формами участі мешканців територіальної громади в місцевому самоврядуванні сьогодні є: місцеві вибори, загальні збори громадян територіальної громади за місцем проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання, звернення громадян до органів місцевого самоврядування та посадових осіб, громадська експертиза, громадські консультації, участь у роботі громадських рад та наглядових рад комунальних підприємств, участь у створенні та діяльності органів самоорганізації населення; електронна форма участі в місцевому самоврядуванні; громадський бюджет тощо. Форми участі включають залучення громадян до процесу управління громадою та, що найважливіше, закріплені законодавчо, механізми та процедури їх реалізації чітко визначені, а результати мають правові наслідки. Електронне наукове видання «Аналітичне та порівняльне правознавство». Слід зазначити, що активізація участі громадськості в місцевому самоврядуванні є важливою умовою підвищення ефективності та прозорості діяльності органів місцевого самоврядування та може визначатися з урахуванням конкретних умов та потреб кожної громади вмирний час та під час воєнного стану [26, с. 145].

Національне законодавство адаптувалося до викликів війни та є предметом подальшого дослідження. Однак воно також потребує подальшого вдосконалення правового регулювання відповідних процесів державного управління на регіональному та місцевому рівнях. З введенням воєнного стану в Україні та створенням обласних та районних військових адміністрацій, а в деяких районах населених пунктів і військових адміністрацій, питання організації діяльності органів місцевого самоврядування стало актуальним. [20, с. 47]. Саме органи місцевого самоврядування стали фундаментальною ланкою у забезпеченні стабільності тилу та соціальної стабільності й стабільності територіальних муніципалітетів, які опинилися під тимчасовою окупацією після 24 лютого 2022 року, що дало змогу пришвидшити процес стабілізації після деокупації [21]. На початковому етапі масштабної російської агресії територіальні громади взяли на себе підтримку Збройних Сил України

та деякі їхні функції, забезпечуючи життєдіяльність громади (часто в умовах бойових дій), сприяючи евакуації та розміщенню населення у відносно безпечних громадах, сприяючи переміщенню підприємств, а також підтримуючи стабільність у суспільстві в цілому [22, с. 56]. На нашу думку, це підтверджує, що децентралізація є найважливішою з реформ, що реалізуються в Україні, яка посилила стійкість країни до викликів у період надзвичайної ситуації. Як наслідок, можливості та можливості самих органів місцевого самоврядування та територіальних громад стали ключовими у захисті державності, виконанні значної частини гуманітарних завдань, підтримці Збройних Сил України та територіальної оборони. Впровадження реформи децентралізації створило основу для функціонування місцевого самоврядування під час воєнного стану та посилило їхню роль у здійсненні державного управління на місцях. Реформа децентралізації дозволила муніципалітетам колективно вирішувати проблеми, які стали більш нагальними для держави та суспільства в цілому, зокрема: міграція населення, продовольча безпека, реконструкція інфраструктури тощо.

Отже, підсумовуючи, можна зробити висновок:

- реформа децентралізації створила належні матеріальні, фінансові та організаційні умови для забезпечення здійснення власних та делегованих повноважень органами місцевого самоврядування; посилила можливості та можливості органів місцевого самоврядування та безпосередньо територіальних громад у захисті державності, виконанні значної частини гуманітарних завдань, підтримці Збройних Сил України та територіальної оборони; сприяє демократизації суспільства, оскільки створює умови для розвитку всього державного простору; посилює участь громадськості в місцевому самоврядуванні, що є важливою умовою підвищення ефективності та прозорості діяльності органів місцевого самоврядування;

- місцеве самоврядування виявилось ефективним механізмом управління та реагування під час воєнного стану;

- необхідно вдосконалити відповідні процеси органів державного управління на регіональному та місцевому рівнях [15, с. 6].

2.4. Взаємодія центральної та місцевої влади: баланс повноважень і конфлікти інтересів

Взаємодія центральної та місцевої влади є однією з найскладніших тем у політології, оскільки вона безпосередньо впливає на баланс влади, ефективність державного управління та ступінь демократії в країні. Суть цього процесу полягає в постійній боротьбі за баланс між цілісністю державної політики та незалежністю територіальних громад. Центральна влада традиційно прагне зберегти цілісність країни, контролювати виконання стратегічних рішень та забезпечити національні стандарти. Натомість місцева влада відображає потреби та інтереси конкретних регіонів, прагне захистити власну незалежність та враховувати місцеву специфіку.

Те, як влада розподіляється в нашій системі, ніколи не буває застиглим чи остаточним. Вона постійно змінюється, бо формується під впливом того, як люди ставляться до політики (їхньої політичної культури), наскільки вільний їхній голос і вибір, а також того, які давні звичаї та уроки минулого сформували країну. У демократичних системах центральна влада визнає важливість місцевої автономії, передає значну частину повноважень та ресурсів органам місцевого самоврядування та надає громадам можливість самостійно вирішувати питання місцевого розвитку. Це створює умови для більшої місцевої підзвітності, активної участі громадян та кращої адаптації політики до реальних потреб суспільства. Однак, коли центральна влада боїться втрати контролю або посилення регіонального сепаратизму, вона прагне обмежити місцеву автономію та посилити вертикаль управління [6, с. 5].

Розбіжності між центральним урядом та місцевими громадами найчастіше виникають через несправедливий розподіл коштів, різні погляди на те, куди рухатися, а також змагання за політичний вплив. Місцеві органи часто

скаржаться на центр, що їм бракує фінансування для виконання делегованих завдань або що центральна влада надто втручається у їхні внутрішні справи. Водночас, центр може сприймати надмірну самостійність регіонів як загрозу єдності країни або як неефективне використання спільних ресурсів.

Такі розбіжності особливо загострюються у неспокійні політичні часи, коли регіони активніше вимагають більшої автономії, а центральна влада прагне зберегти контроль. Дуже важливим у цьому є наявність ефективних способів для діалогу та узгодження позицій. Коли між рівнями влади існує постійна співпраця через об'єднання місцевих громад, спільні ради чи інші майданчики це допомагає більш конструктивно вирішувати проблеми та зміцнювати довіру. І навпаки, за відсутності відкритого спілкування, розбіжності перетворюються на конфронтацію, що може зашкодити ефективності державної політики в цілому. Таким чином, взаємодія центральної та місцевої влади – це постійний процес пошуку балансу між централізацією та децентралізацією. Її ефективність визначається не лише законодавчо закріпленим розподілом влади, а й політичною культурою, готовністю сторін до співпраці та рівнем довіри в суспільстві. Саме гармонійне поєднання державної єдності з громадською автономією дає змогу уникнути деструктивних конфліктів та створює основу для сталого розвитку країни.

Конституція України закріпила дві системи місцевого самоврядування: місцеві державні адміністрації, які є місцевими органами виконавчої влади, та місцеве самоврядування як публічну владу територіальних громад. Вони відрізняються за правовою природою систем місцевого самоврядування, насамперед за функціями та повноваженнями. Конституція України гарантує місцеве самоврядування і тому не допускає його заміни місцевими державними адміністраціями. Однак питання взаємовідносин між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями є досить складним. Залежно від політичних тенденцій у конкретному суспільстві погляди на самоврядування змінювалися [2].

Так, у правовій доктрині раннього капіталізму панувала думка, що самоврядування – це самостійне управління місцевим господарством територіальною громадою без контролю з боку держави. З часом компетенція органів місцевого самоврядування почала поширюватися не лише на економічні, а й на соціально-культурні інтереси місцевого значення [3].

Водночас змінилися й взаємовідносини між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування у західних країнах. Політика та практика комунального дуалізму дозволили їм встановити раціональні відносини між державою та місцевим самоврядуванням, яке зберігає свої невід'ємні права та водночас виконує деякі функції виконавчої влади. Законодавство та судова практика вищезазначених країн встановлюють межі взаємовідносин між структурами влади та місцевого самоврядування, методи вирішення конфліктів між ними.

Місцеве самоврядування в Україні функціонує відповідно до Конституції та полягає в наданні територіальним муніципалітетам та їх органам права самостійно вирішувати питання місцевого життя, а у випадках, встановлених законом, - повноважень місцевих державних адміністрацій. Це означає, що місцеве самоврядування одночасно є інститутом як публічного, так і державного управління. Органи місцевого самоврядування є формою залучення громадян України до вирішення питань місцевого значення та виконавчої влади відповідно до вимог закону. На жаль, наука ще не досліджувала зміст місцевого самоврядування та його правову природу більш глибоко. Слід зазначити, що місцеве самоврядування ширше використовується не як правове, а насамперед як політичне поняття, як певне відображення політичного життя держави.

Взаємовідносини між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування в Україні побудовані на відповідній нормативно-правовій базі. Конституція дозволяє делегування повноважень місцевих державних адміністрацій виконавчим комітетам міських, селищних та міських рад, а також обласних та районних рад обласним та районним державним адміністраціям. Законодавство України встановлює межі такого

делегування, а також інші форми взаємодії між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування [38].

Очевидно, що місцеві державні адміністрації є провідниками внутрішньої політики держави на місцях та вживають заходів для її забезпечення в діяльності органів місцевого самоврядування. Однак муніципальна політика виконавчої влади повинна ґрунтуватися на правових принципах та методах її реалізації, але не може спиратися на командно-адміністративні методи, як це було за радянських часів. Сфери взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування дуже різноманітні – економічна, соціальна, культурна, екологічна, релігійна, національно-побутова та інші. Однак на практиці здійснення функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування не лише призводить до узгоджених дій, а й часто викликає різні питання щодо встановлення меж їхніх функцій та повноважень, методів вирішення спорів про компетенцію тощо. Після прийняття Верховною Радою України Законів про місцеві державні адміністрації та місцеве самоврядування в Україні ці питання набули правової основи для їх вирішення.

Межі здійснення функцій та повноважень місцевих органів влади існують майже в усіх демократичних, правових державах. Законодавець не може встановити ці межі раз і назавжди, оскільки розвиток суспільних відносин часто породжує нові проблеми, які неможливо вирішити в рамках існуючого законодавчого визначення функцій та повноважень органів влади. З іншого боку, законодавець не може розглядати окремі, менш суттєві питання визначення функцій та повноважень органів місцевого самоврядування, а тому допускає інші, окрім законодавчих, способи цього визначення. Одним із перших кроків незалежної Української держави стало розмежування влади на місцевому рівні: державні функції взяли на себе місцеві органи виконавчої влади в особі представників Президента України та їхніх місцевих державних адміністрацій. А колективні інтереси населення муніципалітетів, селищ,

районів у містах, селищах, районах та областях взяли на себе органи місцевого та регіонального самоврядування [43].

Питання визначення сфер діяльності та компетенцій були актуальними протягом усього періоду формування систем місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (1992-1996). Особливо гостро стояло питання двовладдя на місцевому рівні, авторитаризму місцевих державних адміністрацій, нівеляції місцевого самоврядування та інших подібних явищ. Проблема полягала в тому, що старі способи визначення функцій та повноважень місцевих органів влади не працювали, а нові зустрічали опір.

По суті, проблеми визначення функцій та компетенцій місцевих органів влади були проблемами психології та культури тих, хто цю владу здійснював. Відмовившись від командно-адміністративної системи, вони не змогли одразу опанувати культуру державного та місцевого управління, яка притаманна демократичній, соціальній та правовій державі. Потрібен час і, перш за все, створення умов для формування демократичної правової культури в місцевих органах влади. Важливим фактором формування цієї культури є теорія розподілу функцій та повноважень місцевих органів влади. Розробка такої теорії успішно здійснюється українськими вченими-правниками, фахівцями в різних галузях права. Він базується на ідеях адміністративної та муніципальної реформи, верховенства права, децентралізації, балансу державних та місцевих інтересів та інших важливих аспектах. Ці ідеї стали орієнтиром для бачення автором питань розподілу функцій та повноважень місцевих органів влади [47].

Питання розподілу функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування виникає внаслідок частих конфліктів між ними, які спричинені різним тлумаченням меж здійснення функцій та повноважень. Такі питання виникають між районними державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування муніципалітетів, селищ та міст (районного підпорядкування), районними радами; між обласними державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування міст (регіонального підпорядкування) та обласними радами.

Конституція України та закони про місцеві державні адміністрації та про місцеве самоврядування в Україні надають можливість створити ефективний правовий механізм визначення функцій та повноважень цих адміністрацій та органів самоврядування. Як відомо, донедавна у визначенні функцій та повноважень місцевого самоврядування визначальну роль відігравала політична практика, яка формувалася на основі фактичного розподілу цих функцій та повноважень. Перш за все, шляхом використання політико-адміністративних методів, насамперед місцевими державними адміністраціями [23, с. 156].

Перехід до переважно правових методів визначення функцій та повноважень місцевого самоврядування є бажаним та можливим, проте в умовах недостатнього розуміння ролі права громадською думкою та низької правової культури державних та муніципальних службовців це досить складно. Тому не слід очікувати швидких та суттєвих результатів від впровадження нової системи визначення функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування чинним законодавством. Існуюча система правового забезпечення розмежування функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування включає різні правові інструменти: нормативні, договірні, судові та інші.

Першоосновою розмежування функцій та повноважень двох складових місцевого самоврядування є Конституція, яка слугує основним засобом їх нормативно-правового закріплення; Отже, Конституція визначає основні межі функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування з метою запобігання їх змішуванню або незаконному здійсненню. Зміна існуючої конституційної диференціації цих функцій та повноважень можлива лише шляхом внесення змін до самої Конституції щодо функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Порушення конституційних меж розподілу функцій

та повноважень між двома складовими місцевого самоврядування має правові наслідки, визначені Конституцією та законами [10, с. 63].

Другим ключовим типом нормативно-правового визначення функцій та повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування в Україні є закони. Відомо, що після прийняття Закону про місцеву державну адміністрацію від 2 квітня 1997 року законодавець вирішив не подавати його на підпис Президенту, а погодитися із Законом про місцеве самоврядування України, насамперед щодо функцій та повноважень двох гілок місцевого самоврядування. Так і сталося.

Підсумовуючи вищесказане, очевидно, що визначення функцій та повноважень між місцевими органами влади в Україні має багатосторонній характер, який виходить за рамки самого законодавчого регулювання. Перспективним інструментом у цій сфері є укладання угод та контрактів між місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Це дозволяє не лише чітко визначити взаємні зобов'язання, а й оперативно вирішувати можливі суперечки щодо компетенцій. Хоча практика таких договірних відносин лише починається, враховуючи історичний досвід України, вона має значний потенціал стати ефективним інструментом узгодження інтересів у цій сфері.

Водночас неформальні методи, такі як організація зустрічей, створення комісій або особисті зустрічі між представниками органів влади, залишаються важливим доповненням до правових форм співпраці. Вони часто виявляються більш гнучкими та дозволяють швидше реагувати на конфліктні ситуації. Однак будь-який метод взаємодії може бути ефективним лише за умови дотримання конституційних основ та вимог закону. Вихід за межі правових рамок, навіть з метою досягнення компромісу, може призвести до правових наслідків та порушення принципу законності [34].

Отже, оптимальна модель співпраці між органами державної влади та місцевого самоврядування передбачає поєднання правових та неформальних засобів узгодження інтересів. Це сприяє не лише запобіганню конфліктам, а й

зміцненню партнерського характеру відносин у системі публічної влади. Державні інституції та політичні актори відіграють ключову роль не лише у формуванні змісту реформ, але й у забезпеченні їхньої легітимності, ефективності та сталості.

Державні установи – це, по суті, офіційна відправна точка для будь-яких великих змін. Адже саме вони мають право ухвалювати важливі рішення, приймати закони, розробляти плани на майбутнє і придумувати, як ці зміни втілити в життя. Вони створюють певні правила гри, в яких існує вся політика, що допомагає підтримувати порядок, стабільність і змушує владу звітувати перед суспільством.

Водночас, робота цих установ досить суперечлива: з одного боку, вони мають дбати про інтереси всіх громадян і забезпечувати прозорість урядових рішень. З іншого ж – можуть перетворитися на інструмент, який використовують впливові люди чи групи для просування власних інтересів. Така двоїстість особливо помітна в країнах, що тільки будують демократію, де те, що написано в законах, часто розходиться з тим, як справи робляться насправді, через особисті домовленості, послуги чи тіньові схеми.

Успіх змін залежить не лише від паперів, правил і організаційної структури, а й від того, наскільки люди, залучені в політику, зможуть наповнити ці перетворення реальним змістом. Політичні партії, їхні лідери, громадські активісти, фахівці та ЗМІ відіграють ключову роль у тому, як люди сприймуть реформу, як її пояснять, і чи отримає вона підтримку, чи навпаки – опір. Саме ці учасники політичного життя задають основні теми для обговорень, виділяють проблеми, які потребують негайного вирішення, і озвучують побажання різних верств населення. Вони можуть як прискорити процес перетворень, так і навмисно його заблокувати, використовуючи реформу як козир у своїх політичних іграх. Особливо варто відзначити той факт, що реформа реалізується на перетині формальних та неформальних інституцій. Прийняття навіть найпрогресивніших законів не гарантує змін у суспільстві, якщо не змінюються усталені процедури прийняття рішень,

культура політичної відповідальності та рівень довіри громадян до влади. У цьому плані політичні актори стають своєрідним посередником між державними інституціями та суспільством: вони можуть пояснювати логіку та необхідність інновацій, формувати громадську підтримку або, навпаки, посилювати скептицизм і недовіру до державних реформ.

У політології існує два основні підходи до розуміння інституцій, кожен з яких важливий для аналізу реформ. Перший розглядає інституції як систему норм, традицій і правил, що регулюють поведінку людей у суспільстві. У цьому сенсі реформи спрямовані на зміну «правил гри», а їхня ефективність залежить від того, якою мірою суспільство приймає та підтримує нові норми. Другий підхід зосереджується на інституціях як організаційних структурах, що забезпечують виконання конкретних функцій держави. У цьому випадку реформи постають як зміна структурних елементів системи влади, оптимізація її процедур та підвищення ефективності управління. В українських реаліях ці два виміри нерозривно пов'язані, оскільки будь-які структурні зміни вимагають одночасної трансформації соціальних норм і практик.

Роль державних інституцій у процесі реформ полягає у створенні стабільних рамок та правових засад для впровадження змін, тоді як політичні актори наповнюють ці рамки конкретним змістом, визначають темпи трансформацій та формують суспільне сприйняття цього процесу. Тільки у разі їхньої скоординованої взаємодії реформа може стати ефективним механізмом трансформації суспільних відносин, а не залишатися лише декларативною ініціативою. Тому реальні зміни починаються там, де формальна робота інституцій поєднується з реальною політичною волею та здатністю політичних акторів інтегрувати інтереси суспільства в процес прийняття рішень. У цьому сенсі реформа завжди є не лише технічним, а й глибоко політичним та культурним процесом, успіх якого визначає подальший розвиток демократичної державності.

РОЗДІЛ 3.

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ТА ВПЛИВ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ НА СУСПІЛЬСТВО

3.1. Зміни в якості надання публічних послуг на місцях

Зміни в якості надання державних послуг на місцевому рівні є одним із найважливіших проявів реформи децентралізації, який найбільше відчують громадяни. Саме за цим критерієм люди зазвичай оцінюють ефективність перетворень, оскільки йдеться про легкість доступу, ефективність та реальні результати послуг, які вони отримують у своєму населеному пункті.

Передача значної частини адміністративних функцій від центральних установ до місцевого самоврядування дозволила зменшити відстань між населенням та владою. Якщо раніше для вирішення багатьох проблем доводилося звертатися до регіональних чи навіть центральних органів влади, то зараз переважна більшість адміністративних та соціальних послуг доступна безпосередньо в муніципалітетах. Це значно зменшило бюрократичні перешкоди, сприяло спрощенню процедур та перетворило систему на таку, що більше орієнтована на потреби громадян [13, с. 76].

Якість послуг також зросла завдяки збільшенню фінансових можливостей місцевих бюджетів. Розширення податкової бази, механізми фінансової децентралізації та реалізація принципу «гроші йдуть до громади» забезпечили місцеві органи влади більшими фінансовими ресурсами для розвитку освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та муніципальної інфраструктури. Це створило можливість модернізувати школи та дитячі садки, обладнати сучасні центри адміністративних послуг та покращити рівень первинної медичної допомоги.

Водночас зросла відповідальність місцевих органів влади. Муніципалітети отримали можливість безпосередньо контролювати використання бюджетних коштів та впливати на пріоритети розвитку,

використовуючи механізми участі громадськості, такі як громадські слухання, електронні петиції та партисипативні бюджети. Це сприяло формуванню нової управлінської культури, де основними принципами є прозорість, відкритість та підзвітність перед населенням.

Поряд із позитивними зрушеннями, проблемні питання зберігаються. У деяких муніципалітетах якість надання послуг залежить від рівня професіоналізму персоналу, ефективності управлінських процесів та можливості залучення додаткових фінансових ресурсів. Нерівномірний розвиток регіонів призводить до того, що в одних муніципалітетах рівень обслуговування високий, а в інших все ще спостерігається нестача персоналу, недостатня інфраструктура або брак інвестицій [7, с. 75].

Тому зміни в якості державних послуг на місцевому рівні – це складний процес, який поєднує успіхи та виклики. Вони демонструють не лише наслідки адміністративно-територіальної реформи, але й готовність муніципалітетів та їх керівників взяти на себе відповідальність за територіальний розвиток. У майбутньому підвищення якості державних послуг має стати головним критерієм ефективності децентралізації та ступеня довіри громадян до влади.

Нещодавно уряд ухвалив низку постанов та рішень, спрямованих на покращення функціонування системи державної служби, підтримку суспільства та сектору освіти і науки. Зокрема, перелік адміністративних послуг у сфері міграції було оновлено відповідно до останніх змін у законодавстві, що дозволило запровадити функцію одночасного оформлення або поновлення внутрішнього паспорта та паспорта для виїзду за кордон. Водночас скорочено час надання послуг, а кошти від платежів спрямовуються до державного та місцевих бюджетів, тим самим зміцнюючи фінансову базу муніципалітетів та створюючи умови для подальшого вдосконалення процесів у Державній міграційній службі [1, с. 133].

Водночас до Положення про дозвільну систему внесено зміни, які передбачають створення сучасної системи обліку предметів, матеріалів та документів, що входять до сфери дії цієї системи, з використанням єдиної

інформаційної бази МВС. Це не лише підвищує рівень контролю, але й забезпечує інтегровану взаємодію між МВС та Державною податковою службою у процесі перевірки інформації від заявників.

У сфері освіти та науки було прийнято рішення про реорганізацію Інституту державного управління та наукових досліджень у сфері цивільного захисту шляхом його об'єднання з Національним університетом цивільного захисту України. Метою такого об'єднання є запобігання дублюванню функцій, підвищення якості підготовки науковців, концентрація ресурсів на розвитку освітніх та наукових процесів, оптимізація витрат на адміністративний персонал, що в майбутньому має сприяти зміцненню потенціалу Державної рятувальної служби.

Уряд приділив особливу увагу питанням підтримки населення в соціальній сфері. Постанова Фонду соціального страхування збільшила мінімальний розмір допомоги по безробіттю для певних категорій громадян з урахуванням внутрішньо переміщених осіб. Це рішення стало важливим кроком до забезпечення справедливішої підтримки тих, хто втратив роботу та не має достатнього страхового стажу [39].

Ще одним нововведенням стала субсидія для переміщених осіб на оплату орендної плати за житло, запроваджена Міністерством соціальних справ та сім'ї. Вона спрямована на полегшення фінансового навантаження на сім'ї внутрішньо переміщених осіб, які витрачають значну частину своїх доходів на оренду житла, та створення більш передбачуваних умов проживання шляхом вимоги укладання офіційних договорів оренди. Водночас держава бере на себе частину податкового навантаження на орендодавців та заохочує їх до легалізації ринку оренди житла. На законодавчому рівні парламент у першому читанні схвалив проект закону про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. Цей документ передбачає об'єднання розрізнених баз даних та реєстрів в єдиний ресурс, що забезпечить швидший та прозоріший доступ громадян до соціальних послуг, мінімізує корупційні ризики та надасть можливість створити «соціальну історію» кожного громадянина. Водночас нова система

має сприяти адаптації українських стандартів до європейських норм та полегшити міжнародне співробітництво в соціальній сфері [32].

Таким чином, прийняті рішення демонструють системний підхід держави до реформування ключових сфер: адміністративних послуг, системи ліцензування, освітньої та наукової діяльності, соціального захисту. Вони спрямовані не лише на оптимізацію процесів та ресурсів, а й на реальне підвищення якості державних послуг, зміцнення соціальної безпеки громадян, розширення можливостей розвитку територіальних громад у контексті європейського інтеграційного вектора України.

3.2. Соціальна активність та громадська участь у процесах управління

Сучасні вимоги та вподобання, задекларовані українцями, а також їхнє бажання впливати на процес прийняття рішень на національному та місцевому рівнях, призвели до появи нових видів діяльності та залучення нових колективних акторів, а також нових сфер для реалізації громадянських ініціатив.

У зв'язку з цим деякі дослідники відзначають зміну моделей представництва та участі, або, як визначив Карл Мангейм, «радикальну демократизацію суспільства», коли ті верстви та групи, які раніше відігравали лише пасивну роль у політичному житті, стають дедалі активнішими [34].

Таке залучення має до свідомої кваліфікованої участі у справах держави та суспільства диктується самою логікою розвитку всесвітньо-історичного процесу, потребами індустріального, а згодом і постіндустріального суспільства.

У ході демократичного прогресу нашої країни зростає необхідність удосконалення механізмів прийняття державними органами та органами місцевого самоврядування суспільно важливих рішень, забезпечення їх прозорості та публічності. Державні рішення повинні бути ефективними,

оптимальними, відповідати національним інтересам та мати громадську підтримку. З точки зору управлінської діяльності, участь громадськості дозволяє враховувати соціальні аспекти в процесі планування, мінімізувати соціальні та політичні ризики, що виникають під час затвердження та реалізації управлінських рішень, коригувати плани та дії органів влади відповідно до інтересів певних соціальних груп, а також залучати їх до процесу прийняття управлінських рішень. В українських наукових дослідженнях використовуються два поняття: «громадянська участь» та «участь громадськості». Термін «участь громадськості» використовується рідше, зазвичай у контексті роботи неурядових, некомерційних громадських організацій. Такий самий підхід зустрічається і в зарубіжних публікаціях. Термін «участь громадськості» набув поширення, особливо у публікаціях, присвячених екологічним проблемам та участі громади в їх вирішенні [19, с. 44].

Участь громадськості – це участь людей, які не мають владних повноважень, у підготовці та прийнятті рішень державними органами, органами місцевого самоврядування та компаніями з питань, що безпосередньо стосуються інтересів цих людей. Участь громадськості – це участь громадян в обговоренні та розробці політичних, соціально-економічних та культурних програм і проектів, вплив на прийняття рішень та контроль за їх виконанням.

Громадська участь – це діяльність громадян та їхніх об'єднань, спрямована на вплив на процеси прийняття рішень державними органами з метою реалізації прав та інтересів громадян або загального перетворення соціальної реальності. Узагальнюючи різні підходи та тлумачення поняття «громадська участь», його можна визначити як систему заходів, методів, інструментів та механізмів залучення громадян до визначення та вирішення їхніх проблем. Людина, яка здобула владу, на відміну від звичайного громадянина, не особливо зацікавлена в її ефективному здійсненні. Розвиток демократії та підвищення якості рішень, що приймаються представниками державних органів, є наслідком участі самих громадян у політичному процесі.

Ефективність вирішення соціальних проблем значно зростає, коли громадяни активно та свідомо беруть участь у цьому процесі. Зарубіжний та вітчизняний досвід показує, що без участі громадян політика перетворюється на байдуже «управління масами». Для забезпечення дотримання демократичних стандартів громадської участі держава повинна створювати умови для реальної участі громадськості у формуванні державної політики. Отже, необхідно розробити ефективні механізми інформування громадськості про діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, тим самим сприяючи їхній участі у формуванні, обговоренні та прийнятті рішень як на національному, так і на рівні територіальної громади, а також у контролі за їх виконанням. Участь громадськості – це реальна можливість для громадян публічно висловлювати свою позицію, відстоювати її, зв'язуватися з однодумцями з метою обміну думками, поширення своїх поглядів та ефективного здійснення організаційного впливу на державні органи (органи держави та місцевого самоврядування). Принцип участі громадськості полягає в тому, що інтереси всіх груп суспільства через залучення громадськості повинні бути представлені в політичному процесі та враховані при підготовці, прийнятті та реалізації урядових рішень. Принцип участі громадськості забезпечується реалізацією принципів децентралізації та розподілу політичної влади, тому ці принципи об'єктивно зустрічають опір з боку самої влади. Реалізація принципу участі громадськості також ускладнюється тим, що самі громадяни та їхні об'єднання не завжди здатні до ефективної участі громадськості. Участь громадськості особливо важлива у вирішенні місцевих проблем, пов'язаних, наприклад, з охороною здоров'я, навколишнім середовищем, шкільною та дошкільною освітою, рівнем зайнятості тощо, які враховують політики [33].

Участь громадськості ґрунтується на соціально-політичних умовах, що створюють простір для рівноправного діалогу та врахування інтересів різних соціальних груп у процесі прийняття рішень. Це можливо лише тоді, коли обмін думками між громадянами та владою відбувається чесно, відкрито та з повагою до прав людини, демократичних принципів та верховенства права.

Держава повинна забезпечити сприятливе середовище для діяльності громадянського суспільства, гарантувати свободу вираження поглядів, об'єднань, зібрань та доступу до інформації, визнавати та підтримувати роль громадських організацій у розвитку демократії.

Водночас неурядові організації повинні діяти прозоро та відповідально, забезпечувати достовірність наданої інформації та представляти інтереси громадян таким чином, щоб це відповідало їхнім реальним потребам. Вони повинні використовувати існуючі механізми участі, дотримуватися етичних стандартів та поважати демократичні інституції, які відповідають за прийняття рішень [29].

Принципи участі громадськості ґрунтуються на взаємній повазі, прозорості, недискримінації, інклюзивності та рівних можливостях для всіх соціальних груп. Вони забезпечують відкритість та довіру між владою, громадянами та громадськими об'єднаннями, що дозволяє ефективно інтегрувати різні позиції в процес розробки політики. За цих умов участь громадськості стає не формальністю, а реальним інструментом впливу на суспільно значущі рішення.

3.3. Роль децентралізації у формуванні місцевої ідентичності та згуртованості громад

Децентралізація в Україні, а також світовий досвід об'єднання громад, показує, що цей процес стосується не лише управління чи економіки. Він безпосередньо впливає на місцеву ідентичність та згуртованість громади. Коли громади можуть самі вирішувати, як розвиватися, надавати послуги та управляти ресурсами, люди починають відчувати більший зв'язок зі своєю територією. [16, с. 132].

Другий етап реформи децентралізації в Україні, що розпочався у 2019 році, приніс зміну пріоритетів – від кількісного розширення кількості адміністративно-територіальних центрів (АТЦ) до якісного забезпечення їхньої

функціональності. Замість добровільного об'єднання муніципалітетів процес перейшов до раціонального формування за довгостроковими планами, щоб уникнути створення структур, які не здатні надавати якісні адміністративні та соціальні послуги. Хоча такий підхід дозволив реформі охопити майже всю територію країни та створити нову систему адміністративно-територіального поділу, він також виявив актуальність дотримання муніципалітетами критеріїв спроможності [32].

Практика показала, що сам факт включення муніципалітету до довгострокового плану або офіційного визнання його спроможності урядом не гарантує належного рівня управління та якості послуг. Значна кількість об'єднаних муніципалітетів отримала повноваження та фінансові ресурси, але не змогла ефективно ними керувати. Це підкреслило необхідність ретельного аналізу на етапі планування, а також розробки чітких механізмів оцінки фактичної діяльності муніципалітетів після їх створення. Завдяки вдосконаленим методологічним рекомендаціям та системі критеріїв оцінки спроможності вдалося систематизувати процес та спрямувати його на довгостроковий розвиток. Водночас дискусійними залишаються питання врахування інтересів усіх зацікавлених сторін під час планування, а також ризик формалізму, коли муніципалітети визнаються здатними лише прискорити реформу.

Коротко кажучи, другий етап децентралізації став визначальним у переході від формального створення одиниць місцевого самоврядування до забезпечення їхньої реальної ефективності. Саме якість державних послуг, здатність муніципалітетів організовувати соціальну інфраструктуру та відповідальне управління ресурсами визначають успіх реформи та подальшу довіру громадян до місцевого самоврядування [6, с. 10].

Реформа децентралізації має ключове значення, оскільки вона впливає не лише на організацію місцевого самоврядування, а й на загальні зміни в суспільстві. Її успіх можливий лише за умови, що вона впишеться в процеси

оновлення держави та сприятиме збалансованому розвитку регіонів та країни в цілому.

Перший етап реформи створив основу для більшої координації в регіональному розвитку шляхом зміцнення потенціалу громад, впровадження стратегічного планування та формування фінансових та організаційних механізмів. Подальша адміністративно-територіальна оптимізація та децентралізація в секторах спрямовані на перезапуск управлінських структур. Децентралізація спрямована на впровадження принципів демократії, заохочення громадян до участі в управлінні, більш ефективне використання місцевих ресурсів, економічне зростання, розвиток соціального та людського капіталу. Вона створює передумови для довіри до влади, розширює можливості громад у прийнятті рішень, сприяє формуванню сучасної ідентичності та зміцнює соціальну єдність [13, с. 56].

Зростання соціальної активності, розвиток фізичних та віртуальних мереж та новітніх комунікаційних технологій зміцнюють самодостатність місцевих громад. Це створює потребу в прозорому управлінні, процесах участі та взаємозв'язку між економічними результатами та покращенням якості життя. Громади та регіони вже не є просто об'єктами державної політики, а перетворюються на самостійних суб'єктів розвитку. Водночас їхня нова суб'єктність може стати рушійною силою модернізації та джерелом потенційних конфліктів у взаємодії з центральною владою.

3.4. Соціально-економічні ефекти децентралізації: можливості та ризики

Соціально-економічні наслідки децентралізації є ключовим показником оцінки успішності реформи, оскільки вони безпосередньо впливають на якість життя людей, розвиток місцевої економіки та стійкість національної соціально-економічної системи. Децентралізація відкриває широкі перспективи для економічного зростання, активізації місцевих ініціатив та розвитку

громадянського суспільства, але водночас вона може породжувати певні ризики, які можуть знизити ефективність змін або навіть створити нові виклики для держави.

З одного боку, децентралізація сприяє формуванню нової економічної динаміки в населених пунктах. Завдяки фінансовій децентралізації муніципалітети отримали більше фінансових ресурсів, що дозволяє їм самостійно розпоряджатися ними та визначати пріоритети свого розвитку. Це стимулює розвиток місцевої економіки шляхом залучення інвестицій, підтримки малого та середнього бізнесу та модернізації інфраструктури. Важливим позитивним наслідком також є покращення якості державних послуг, оскільки муніципалітети зацікавлені в ефективному використанні коштів для задоволення потреб населення. Розширення фінансової автономії дозволяє більш раціонально управляти земельними та майновими ресурсами, що підвищує їхню вартість та відкриває нові можливості для економічної діяльності [14, с. 78].

Окрім економічних вигод, децентралізація має також значний соціальний вплив. Вона посилює роль громадян у прийнятті рішень, стимулює розвиток місцевої ідентичності та формує відповідальність мешканців за спільне благополуччя. Зростає громадянська активність, розширюються практики участі громадськості в плануванні та контролі управлінських процесів. Це не лише зміцнює демократичний потенціал, а й сприяє формуванню соціального капіталу – мережі довіри, взаємодії та співпраці, що є важливою основою сталого розвитку.

Насамперед, якщо одні громади розвиватимуться надто швидко, а інші – надто повільно, це може призвести до значного збільшення розриву в добробуті між різними куточками країни. Ті, що мають міцну економічну основу, посилюватимуть свої позиції, тоді як бідніші чи занедбаніші регіони ризикують просто застрягти на місці. А це, своєю чергою, може викликати невдоволення та соціальне напруження.

По-друге, якщо місцева влада працюватиме неефективно, а люди, що там працюють, не матимуть достатнього досвіду чи кваліфікації, та ще й траплятимуться випадки хабарництва – усі позитивні ідеї децентралізації можуть просто зійти нанівець. Тоді гроші та інші ресурси використовуватимуться нерозумно, і ми просто не досягнемо того, чого прагнули.

І ще один виклик – це небезпека того, що кожна громада почне тягнути ковдру на себе, розробляючи власні плани розвитку без належної координації. Якщо не буде єдиної стратегії та співпраці з центральною владою, це може послабити спільну державну політику і зробити її менш дієвою для всієї країни. Варто також зазначити, що збільшення автономії місцевого самоврядування несе в собі ризики зловживань в управлінні земельними та майновими ресурсами, особливо за відсутності ефективних механізмів прозорості та громадського контролю [19, с. 50].

Таким чином, соціально-економічні наслідки децентралізації в Україні мають двоякий характер. Вони відкривають значні можливості для розвитку громад, стимулюють економічну активність, покращують якість державних послуг та залучають населення до управління. Водночас, існуючі ризики вимагають комплексного державного регулювання та системи гарантій для запобігання регіональній поляризації, неефективності управління та зловживанням корупцією. Успіх реформи залежить від здатності поєднувати автономію на місцевому рівні з механізмами стратегічної координації та контролю, що дозволить використати потенціал децентралізації як реальну рушійну силу соціально-економічної трансформації країни. З огляду на незаперечні переваги, децентралізація несе низку потенційних загроз. Перша – це нерівномірність регіонального прогресу. Багатші громади отримують більше можливостей для зростання, тоді як менш заможні громади ризикують відстати, що може посилити соціально-економічну нерівність. Ще однією проблемою є брак кваліфікованих місцевих спеціалістів. Не кожна громада має достатню кількість навчених фахівців для ефективного управління фінансами, розробки

стратегій або залучення інвестицій. Це може призвести до неефективного розподілу фінансів.

Серед ризиків також варто відзначити прояви корупції на місцевому рівні. Децентралізація переносить велику кількість фінансових ресурсів на рівень громад, що може відкрити додаткові можливості для зловживання владою. Окремою проблемою є фрагментація державної політики, коли відсутня належна взаємодія між центральною та місцевою владою. Це ускладнює реалізацію національних реформ та стратегій [41].

Соціальні ризики пов'язані з потенційною ескалацією конфліктів усередині громад, коли різні верстви населення мають суперечливі погляди на використання ресурсів або пріоритети розвитку. Децентралізація є потужним двигуном територіального розвитку, що відкриває нові економічні та соціальні горизонти для громад. Однак це вимагає систематичного контролю, підвищення професійного рівня місцевих керівників та ефективної координації з боку держави з метою мінімізації ризиків та уникнення регіональних диспропорцій.

Підсумовуючи отримані дані, можна зробити висновок, що децентралізація в Україні проявилася як одна з найглибших та наймасштабніших трансформацій у системі державного управління, яка докорінно змінила не лише організацію влади, а й саму модель взаємодії між державою та громадою. Зміни у наданні державних послуг, підвищення соціальної активності населення, формування нової місцевої ідентичності та відчуття приналежності до розвитку своєї громади, а також соціально-економічні результати реформи свідчать про її багатогранний характер. Вона впливає як на практичні аспекти – доступність адміністративних, освітніх та медичних послуг, так і на глибокі зміни у суспільній свідомості та системі цінностей.

Таким чином, реформа децентралізації – це складний, але необхідний процес, який створює передумови для формування нової якості держави та суспільства. Її подальший успіх залежатиме від здатності поєднувати

незалежність громад із системною державною координацією, забезпечувати баланс між економічною ефективністю та соціальною справедливістю, а також від готовності громадян активно брати участь у розвитку своєї території. У майбутньому саме покращення якості життя людей, посилення їхньої відповідальності за спільний розвиток та зміцнення соціальної єдності стануть ключовим критерієм ефективності децентралізації та її внеску в модернізацію України.

РОЗДІЛ 4.

ДОСЯГНЕННЯ ТА ВИКЛИКИ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

4.1. Основні успіхи та позитивні результати впровадження реформи

Реформа децентралізації в Україні принесла низку важливих досягнень і стала однією з найефективніших трансформацій у системі державного управління. Ця реформа, насамперед, заклала основу для справжнього самоврядування на місцях, адже наші міста й села отримали більше свободи, ресурсів та реальних важелів впливу на власне майбутнє. Це докорінно змінило уявлення людей про їхні стосунки з владою: громадяни відчували, що їхній голос справді має значення, а їхня участь у прийнятті рішень безпосередньо впливає на повсякденне життя.

Одним із найпомітніших досягнень стало значне зростання фінансової сили громад. Завдяки розширенню податкових надходжень, збільшенню частки місцевих бюджетів у загальному та праву самим розпоряджатися майном і землею, громади отримали надійні джерела фінансування. Це дозволило вкладати гроші у покращення інфраструктури, будувати та ремонтувати школи, лікарні, дороги, а також впроваджувати програми соціальної підтримки. Ще один важливий позитив – це посилення управлінських здібностей на місцях. Місцеві адміністрації навчилися стратегічно планувати свій розвиток, використовувати сучасні методи керування, приваблювати міжнародну допомогу та інвестиції. Зріс рівень кваліфікації місцевих фахівців, посилилась здорова конкуренція за ефективність, а разом з цим – і довіра мешканців [44].

Реформа дала потужний поштовх для розвитку демократії участі: люди стали набагато активніше долучатися до вирішення питань через громадські обговорення, механізми спільного бюджетування, створення місцевих ініціатив та спільних проектів. Це не лише розширює можливості для втілення місцевих

ідей, але й зміцнює відчуття приналежності до своєї громади та віру в державні установи. Не менш важливим є й покращення державних послуг. Завдяки децентралізації, вони стали доступнішими та якіснішими: освітні, медичні та адміністративні сервіси наблизилися до людей, а громади отримали кошти на модернізацію обладнання, оптимізацію роботи установ та підвищення стандартів обслуговування [22, с. 45].

У стратегічному вимірі децентралізація створила основу для більш сталого розвитку територій. Зросла мотивація місцевого самоврядування до ефективного використання ресурсів, створення партнерських відносин з бізнесом та громадянським суспільством, розширення міжнародної співпраці. Все це сприяє не лише економічному зростанню, але й формуванню нової політичної культури, що базується на прозорості, підзвітності та орієнтації на потреби громадян.

Хоча реформа ще не завершена та має багато викликів, вже сьогодні можна констатувати: вона принесла якісний стрибок у розвитку місцевого самоврядування, зміцнила інституційну спроможність громад та довела, що децентралізація – це реальна можливість для перетворення України на сучасну європейську державу. Завдяки перерозподілу податкових надходжень та наданню муніципалітетам можливості самостійно розпоряджатися земельними та майновими ресурсами, місцеві бюджети стали ефективним інструментом розвитку, а не лише формальною частиною централізованої системи. Ці зміни створили передумови для інвестицій у розвиток соціальної та транспортної інфраструктури, відновлення освітніх та медичних закладів, розвиток культурного та спортивного середовища [36]. В результаті покращилася якість державних послуг, що, у свою чергу, зміцнює довіру громадян до місцевої влади.

Ще одним надзвичайно важливим результатом стало створення ефективного місцевого самоврядування. Це стимулювало зростання управлінських компетенцій у сфері, розробку процедур стратегічного планування, впровадження нових підходів до управління, а також активніше

залучення міжнародної технічної допомоги та інвестицій. Важливо, що конкуренція між громадами за ефективність та привабливість для мешканців стала одним із ключових факторів якісних змін.

Важливим досягненням також є розширення механізмів участі громадян у процесі прийняття рішень. Громадські бюджети, їх обговорення, консультації та ініціативи мешканців створили новий формат комунікації між владою та населенням. Це сприяє не лише зміцненню демократичних практик, а й формуванню відповідальності громадян за розвиток власної громади, що в майбутньому може стати основою зрілої громадянської культури в Україні. Не менш важливим результатом є покращення якості та доступності базових послуг. У сфері освіти громади змогли оптимізувати мережу закладів, інвестувати в нове обладнання та створювати сучасні навчальні приміщення. У медицині реформа сприяла наближенню первинної медичної допомоги до населення, покращенню якості послуг завдяки оновленню матеріально-технічної бази та впровадженню нових підходів до управління. Водночас, розвиток центрів надання адміністративних послуг значно полегшив доступ людей до державних послуг.

З наукової точки зору, позитивні результати децентралізації підкреслюють її роль каталізатора системних змін. Вона не лише покращує соціально-економічні умови життя громад, а й формує нову політичну культуру співвідповідальності, підзвітності та прозорості. На мою думку, найбільший успіх реформи полягає саме у зміні взаємодії влади та суспільства: від так званої «батьківської» моделі, де центр визначає напрямки розвитку, до моделі партнерства, де громади самостійно визначають пріоритети та беруть на себе відповідальність за їх реалізацію [21, с. 59].

Не варто перебільшувати успіхи: реформа ще не завершена, і багато аспектів потребують подальшого вдосконалення. Однак, вже сьогодні зрозуміло, що децентралізація створила основу для якісно нового рівня розвитку місцевого самоврядування та перспектив європейської інтеграції України. Успіхи у фінансовій децентралізації, підвищення громадянської

активності та покращення якості державних послуг свідчать про незворотність цього процесу та його стратегічне значення для державного будівництва.

4.2. Ключові проблеми та перешкоди на шляху реалізації

Незважаючи на очевидні успіхи, реформа децентралізації в Україні стикається з серйозними труднощами, які суттєво перешкоджають її подальшому просуванню. Однією з центральних проблем залишається регуляторна невизначеність. Законодавча база, що регулює діяльність органів місцевого самоврядування, має прогалини та неповноту. Відсутність остаточної адміністративно-територіальної реформи та затримка з прийняттям змін до Конституції України створюють ситуацію, коли повноваження місцевих органів влади та центральних установ перетинаються, що призводить до конфліктів та невідповідностей у прийнятті управлінських рішень. Це підриває довіру до реформи та створює враження її незавершеності [24].

Водночас, однією з найвідчутніших проблем є значна різниця у тому, як розвиваються наші міста та села. Заможніші громади мають змогу збирати достатньо коштів і вкладати їх у покращення доріг, шкіл, лікарень, стимулювати місцеву економіку та загалом підвищувати якість життя своїх мешканців. А от ті, кому не так пощастило з фінансами, особливо в селах, часто повністю залежать від державної підтримки. Це лише закріплює давню соціально-економічну несправедливість і заважає країні розвиватися рівномірно та гармонійно.

Окремо варто відзначити й не менш важливу проблему кадрів, тобто нестачу кваліфікованих фахівців на місцях. Ефективність місцевого самоврядування безпосередньо залежить від професіоналізму керівників, їхньої здатності стратегічно мислити, працювати з інвестиціями та ефективно взаємодіяти з громадою. Однак, значна кількість муніципалітетів, особливо малих, страждає від нестачі кваліфікованих кадрів. Часто на керівних посадах перебувають люди без належної освіти чи досвіду, що робить управління

інертним та неефективним. Відсутність систематичних навчальних програм лише посилює цю проблему.

Окремо слід наголосити на суперечностях у взаємодії центральної та місцевої влади. Незважаючи на задекларовану автономію муніципалітетів, на практиці центральна влада часто намагається контролювати фінансові потоки або стратегічні ресурси. Це створює відчуття недовіри з боку центральної влади та ставить під сумнів принципи субсидіарності та автономії місцевого самоврядування. Така напруженість знижує ефективність реформи та створює конфлікт інтересів.

Війна стала надзвичайно серйозним фактором, який ускладнив реалізацію реформи. Масштабне вторгнення росії призвело до руйнування інфраструктури, зменшення доходів місцевих бюджетів та виникнення нових соціальних проблем, особливо пов'язаних з великою кількістю внутрішньо переміщених осіб. Деякі громади опинилися в зоні бойових дій або були окуповані, що практично виключило можливість здійснення своїх повноважень. Це не лише обмежує ефективність децентралізації, але й ставить під сумнів її життєздатність у кризові часи [17, с. 209].

Не можна ігнорувати низький рівень участі громади. Хоча механізми прямої демократії – громадські слухання, місцеві ініціативи чи партисипативне бюджетування – активно декларуються, на практиці вони є формальними або взагалі не використовуються в багатьох громадах. Це свідчить про те, що політична культура громадян ще не досягла рівня, необхідного для активної та свідомої участі в управлінні територіальним розвитком. Окремим викликом залишається фінансова сфера. Передача нових функцій населеним пунктам не завжди супроводжується належним забезпеченням ресурсами. В результаті місцеві бюджети часто виявляються перевантаженими, що знижує якість державних послуг. Це ризикує негативним ставленням населення до самої реформи, оскільки люди оцінюють її насамперед за доступністю та якістю послуг у повсякденному житті [46].

Коротше кажучи, ключові проблеми децентралізації полягають не лише в правових чи фінансових недоліках, а й у поєднанні глибших структурних викликів: нерівномірності розвитку, кадрової слабкості, суперечливих відносин між рівнями влади та складних умов воєнного часу. Однак саме ці проблеми виявляють «зону зростання» реформи та визначають сфери, які потребують пріоритетної уваги держави. Якщо ці перешкоди будуть подолані, децентралізація може перетворитися з експерименту на справді ефективний інструмент для побудови сучасної європейської моделі управління в Україні.

4.3. Вплив воєнних подій на децентралізаційні процеси

Вплив війни на процеси децентралізації в Україні став визначальним фактором, який суттєво змінив динаміку реформи та її практичне впровадження на місцях. Повномасштабна російська агресія не лише зруйнувала інфраструктуру багатьох муніципалітетів, а й поставила під сумнів їхню здатність виконувати основні функції самоврядування. Військові дії призвели до втрати контролю над частиною територій, що по суті паралізувало місцеве самоврядування в цих регіонах та загостило проблему адміністративно-територіальної цілісності держави. У муніципалітетах, які опинилися на передовій або в зоні активних бойових дій, пріоритети змістилися з розвитку та модернізації на забезпечення виживання, підтримку життєво важливих послуг та координацію дій з військовими структурами [9].

Водночас війна докорінно змінила фінансові можливості муніципалітетів. Багато з них втратили значну частину своїх доходів через руйнування підприємств, зниження економічної активності та вимушену міграцію населення. Це суттєво обмежило ресурси для розвитку та водночас збільшило потребу у фінансуванні соціальних програм. Прийом та забезпечення внутрішньо переміщених осіб стали новим викликом для місцевих бюджетів, оскільки муніципалітети повинні були швидко адаптувати свою інфраструктуру, житло, систему охорони здоров'я та освіти до нових умов. Така

ситуація призвела до ще більшої залежності місцевого самоврядування від державних субсидій та міжнародної допомоги [11].

Особливої уваги заслуговує трансформація ролі місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. Незважаючи на формальне обмеження повноважень місцевого самоврядування, насправді вони стали ключовими координаторами роботи гуманітарних штабів, логістики допомоги, евакуації населення та підтримки Збройних Сил України. Це показало, що навіть у кризових умовах місцеве самоврядування здатні взяти на себе значну частину відповідальності, демонструючи при цьому високий рівень гнучкості та адаптивності. Отже, війна одночасно ускладнила та підсилила важливість децентралізації: з одного боку, було виявлено слабкі місця у фінансовій та адміністративній спроможності громад, а з іншого боку, підтвердилась роль громад як найближчого до громадян рівня влади, здатного діяти швидко та ефективно [45].

Війна також оприлюднила проблему нерівності між громадами. Ті, хто проживав у безпечних регіонах, отримали шанс розвивати нові форми економічної діяльності, задіювати переміщених осіб та залучати інвестиції, тоді як прикордонні та прифронтові території часто зазнавали постійної загрози, руйнувань та відтоку населення. Це створює ризик нової «географії нестабільності», яка може перешкодити подальшій інтеграції країни. У ширшому сенсі війна стала каталізатором переосмислення самої природи децентралізації. Якщо раніше вона розглядалася переважно як механізм демократизації управління та економічного розвитку, то зараз її безпековий вимір стає все більш очевидним. Успішна громада у воєнний час є не лише ефективним адміністратором, а й елементом національної стабільності, що забезпечує функціонування тилу, підтримку армії та соціальної інфраструктури. Завдяки цьому децентралізація є не лише інструментом внутрішніх реформ, а й фактором державної безпеки [17].

4.4. Перспективи розвитку децентралізації: сценарії та рекомендації

Перспективи децентралізації в Україні тісно пов'язані з подальшою стабільністю політичного середовища, забезпеченням безпеки та завданнями відновлення після війни. Цей процес є не просто адміністративною чи фінансовою реформою, а радше глибокою зміною суспільних відносин, яка визначатиме напрям розвитку країни на тривалу перспективу. З одного боку, вже доведено, що децентралізація сприяє посиленню спроможностей громад, особливо в умовах війни: місцеві органи влади виконували ключову роль у координації гуманітарної допомоги, організації оборонних заходів і відновленні критичної інфраструктури. З іншого боку, післявоєнне відновлення ставить перед країною виклик пошуку балансу між централізованим управлінням для ефективної мобілізації ресурсів та збереженням автономії громад, яка забезпечує їх раціональне використання на місцевому рівні. [23].

Ймовірний сценарій розвитку передбачає поступове посилення ролі регіонального рівня управління як посередника між державним центром та громадами. У майбутньому це може стати основою для формування нової моделі регіональної політики, яка не обмежуватиметься розподілом фінансових ресурсів, а буде зосереджена на стратегічному плануванні, інноваційному розвитку та інтеграції України в європейський простір. Важливо, щоб цей процес здійснювався не за рахунок «звуження» самостійності громад, а шляхом створення партнерських відносин між рівнями управління на основі довіри, прозорості та спільної відповідальності. Питання людського капіталу набуде особливого значення в майбутньому. Масова міграція, демографічні втрати та відтік кваліфікованих кадрів під час війни створюють серйозні виклики для розвитку територій. Тому політика децентралізації має бути спрямована не лише на розбудову інфраструктури, а й на створення умов для повернення населення, підтримку малого та середнього бізнесу та розвиток освітніх і культурних центрів, здатних відновити ідентичність та згуртованість громад. Саме на цьому рівні децентралізація може проявити свій гуманітарний та

соціальний вимір, оскільки йдеться не лише про управління, а й про відтворення соціальних зв'язків та колективної довіри [24, с. 183].

Не менш важливо враховувати ризики. Без належної інституційної підтримки децентралізація може перетворитися на інструмент фрагментації держави, що стане особливо небезпечним у період повоєнної відбудови. Тому подальші реформи мають базуватися на європейських стандартах належного управління, забезпечення прозорості бюджету та залучення громадян до процесів прийняття рішень. Важливим завданням також буде збереження єдності політичного простору України в умовах, коли громади отримують дедалі більшу автономію.

Перспективи децентралізації таким чином окреслюються як двоскладовий процес: з одного боку, йдеться про зміцнення потенціалу громад, їхньої здатності реагувати на виклики, забезпечувати сталий розвиток та відновлювати соціальну інфраструктуру; з іншого боку, йдеться про створення нового балансу у відносинах між державою та регіонами, що дозволить поєднати централізовану координацію з максимальною ефективністю на місцевому рівні. Якщо цей баланс буде досягнуто, децентралізація може стати стратегічним ресурсом для відбудови та модернізації України, зробивши її більш стійкою, конкурентоспроможною та інтегрованою в європейську спільноту [35].

Отже, децентралізація в Україні, як одна з найбільших трансформацій, принесла як вражаючі досягнення, так і складні проблеми, загострені війною та структурними викликами. Успіхи проявилися у збільшенні фінансових та управлінських можливостей громад, розширенні прав місцевого самоврядування, розвитку партисипативної демократії та покращенні доступу громадян до державних послуг. Ці зміни покращили життя людей та заклали основу для нової політичної культури, заснованої на прозорості, підзвітності та взаємодії між владою та суспільством. Водночас реформа зіткнулася з багатьма перешкодами, пов'язаними з недосконалістю правової бази, нерівномірним розвитком громад, нестачею персоналу та складними відносинами між

центральною владою та місцевим самоврядуванням. Ще одним фактором стала війна, яка, з одного боку, обмежила фінансові та організаційні можливості муніципалітетів, а з іншого боку, підтвердила їхню роль як найближчого до людей рівня влади, що швидко реагує на кризові ситуації та забезпечує базову стабільність у суспільстві.

Таким чином, досвід децентралізації продемонстрував її важливість для державного будівництва та водночас окреслив завдання, які потребують подальшого вирішення. Перспективи розвитку цієї реформи включають пошук нового балансу між централізованою координацією та автономією громад, усунення соціально-економічної нерівності та зміцнення людського потенціалу місцевого самоврядування. Децентралізація поступово стає інструментом не лише вдосконалення системи управління, а й забезпечення стабільності держави в кризові часи та інтеграції України в європейський простір. Її неминучість говорить про те, що, попри всі труднощі, вона стане основою відродження та довгострокового розвитку країни.

ВИСНОВКИ

У процесі виконання роботи було комплексно проаналізовано процес децентралізації в Україні, її сутність, принципи та механізми реалізації на сучасному етапі. Дослідження даної теми показало, що децентралізація є ключовим елементом адміністративної реформи, яка має стратегічне значення для розвитку держави. Основним завданням цієї реформи є передача частини повноважень від центральних органів влади на рівень територіальних громад, що дозволяє підвищити ефективність управління, сприяти соціально-економічному розвитку регіонів та посилити участь громадян у прийнятті рішень на місцевому рівні.

Аналіз показав, що децентралізація має різносторонній характер, охоплюючи як адміністративні та територіальні зміни, так і фінансові, суспільно-політичні та управлінські аспекти. Зміни в адміністративно-територіальному устрої, впроваджені в рамках реформи, спрямовані на те, щоб громади стали більш самодостатніми. Вони мають отримати можливість самостійно планувати розвиток своїх територій, ефективно використовувати ресурси та надавати людям якісні послуги. Важливим досягненням є оптимізація адміністративного поділу, що сприяє кращій співпраці між різними рівнями влади та зменшує бюрократичні перешкоди.

Фінансовий бік децентралізації передбачає надання громадам більшої бюджетної свободи. Це дозволяє їм мати власні джерела доходів та самостійно вирішувати, як розпоряджатися грошима. Такий підхід допомагає ефективніше використовувати кошти, стимулює розбудову місцевої інфраструктури та створює сприятливі умови для інвестиційних проєктів. Аналіз фінансових моделей підтвердив, що громади з високим рівнем бюджетної самостійності мають більше можливостей для соціально-економічного розвитку та залучення інвесторів, що позитивно впливає на створення нових робочих місць та підвищення добробуту населення.

У суспільно-політичному вимірі децентралізація сприяє зміцненню демократії, залученню громадян до ухвалення рішень та формуванню прозорих механізмів взаємодії між владою та людьми. Дослідження показало, що ефективна децентралізація допомагає розвивати громадянське суспільство, заохочує мешканців бути активнішими у питаннях місцевого розвитку та підвищує відповідальність органів влади за свої рішення. Важливо створювати платформи для консультацій, обговорень та участі жителів у стратегічному плануванні, що зміцнює соціальну єдність та довіру до влади.

Особлива увага була приділена унікальності української моделі децентралізації. Вона поєднує європейський досвід із національними історико-культурними, економічними та соціальними особливостями країни. Такий підхід дозволяє враховувати традиції управління, потреби населення, рівень економічного розвитку регіонів, а також виклики сьогодення, зокрема воєнну ситуацію та необхідність відбудови постраждалих територій. Українська модель є гнучкою у впровадженні реформ, що дає змогу адаптувати політику децентралізації до конкретних умов кожного регіону.

У дослідженні було проаналізовано наукові підходи до оцінки успішності децентралізації. Виявилося, що ефективність реформи визначається не лише економічними показниками, а й рівнем управлінської незалежності, соціальною активністю населення, прозорістю ухвалення рішень та здатністю громад до самостійного розвитку. Для всебічної оцінки запропоновано використовувати комплексний підхід, який враховує економічні, соціальні та управлінські критерії, а також показники участі громадян у процесах прийняття рішень.

Дослідження підтвердило, що для успішної реалізації децентралізації необхідна ефективна співпраця між державними органами та місцевим самоврядуванням. Ключовими факторами успіху реформи є злагоджені дії на різних рівнях влади, обмін інформацією та підтримка фінансових та адміністративних ініціатив громад. Крім того, важливо забезпечити достатню кількість кваліфікованих кадрів, навчати місцевих управлінців та створювати умови для впровадження інноваційних підходів в управлінні.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні наукового розуміння процесів децентралізації та розвитку місцевого самоврядування. Дослідження дозволяє систематизувати наявні підходи до оцінки ефективності реформ та створити основу для подальших наукових досліджень у сфері регіонального управління. Практичне значення полягає у можливості використання отриманих висновків органами державної влади, місцевого самоврядування, освітніми установами та науковцями для вдосконалення управлінських рішень, підвищення ефективності регіональної політики та стимулювання сталого розвитку територіальних громад.

Важливим аспектом є те, що децентралізація в Україні створює передумови для більш збалансованого регіонального розвитку. Вона дозволяє розподілити ресурси більш рівномірно, зменшити регіональні диспропорції та посилити економічну самостійність громад. Це особливо актуально для регіонів, постраждалих від військових дій або економічних криз, де децентралізація може виступати механізмом відновлення та стимулювання розвитку. Аналіз практичного впливу децентралізації на місцеве самоврядування показав, що громади з високим рівнем автономії краще справляються з проблемами інфраструктури, соціальних послуг та розвитку економіки. Вони більш гнучко реагують на потреби населення та здатні швидко впроваджувати інноваційні рішення. Водночас дослідження виявило, що деякі громади потребують додаткової підтримки та ресурсів для повноцінного функціонування, що підкреслює важливість комплексного підходу до реформування.

У роботі також акцентовано увагу на соціальному аспекті децентралізації. Підвищення участі громадян у прийнятті рішень сприяє формуванню активного громадянського суспільства, підвищенню довіри до органів влади та створенню умов для стабільного розвитку регіонів. Важливою є роль освітніх і громадських організацій у просуванні ідей децентралізації, підвищенні правової обізнаності населення та стимулюванні активної участі у місцевому самоврядуванні.

Децентралізація в Україні є не лише адміністративною або фінансовою реформою, а комплексним процесом, що включає економічні, соціальні, політичні та управлінські аспекти. Вона сприяє зміцненню місцевої демократії, підвищенню ефективності управління, розвитку громадянського суспільства та регіональної економіки. Результати дослідження свідчать про те, що децентралізація є важливим інструментом модернізації держави, підвищення якості життя населення та створення умов для сталого розвитку територіальних громад. Вони можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правової бази, розробки стратегій розвитку регіонів та підтримки ініціатив місцевого самоврядування.

Підсумовуючи та узагальнюючи можна сказати що, децентралізація є стратегічним напрямом розвитку України, який забезпечує баланс між центральною владою та місцевими громадами, стимулює соціально-економічний розвиток, підвищує демократичні стандарти та створює передумови для ефективного управління ресурсами на місцевому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беля А. Р. Аналіз формування доходів місцевих бюджетів в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 1. С. 133-137.
2. Біла-Тіунова Л. Р. Сфера дії Закону «Про державну службу». *Правові новели*. 2019. № 7. С. 84-89.
3. Біла-Тіунова Л. Р. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу». Одеса: Фенікс, 2020. 628 с.
4. Білокур Є. І., Маслова Я. І. Державне регулювання як складова змісту публічного адміністрування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 4. С. 444-452.
5. Білокур Є. І., Маслова Я. І. Нормативні акти публічної адміністрації в системі джерел адміністративного права України: загально-теоретичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 187-190.
6. Власюк О. С. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні. *Регіональна економіка*. 2015. № 1. С. 5-18.
7. Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Концептуальні засади сталого розвитку територіальних громад. *Інвести-ції: практика та досвід*, 2018. №8. С. 74-78.
8. Даниленко Ю. С. Змістовно-правова характеристика принципу стабільності у державній службі. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. 2020. С. 32-36.
9. Децентралізація публічної влади : навч.-метод. посіб. / Л. Біла-Тіунова, Т. Білоус-Осінь, О. Тодощак ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2023. 66 с.
10. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / [Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін.] ; за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.

11. Дідик Л. М. Оцінка здійснення децентралізації. Забезпечення сталого розвитку аграрного сектору економіки: проблеми, пріоритети, перспективи (секція: Менеджмент, публічне управління та адміністрування): матеріали XIII Міжнародної наук.- прак. інтернет-конф. 27-28 жовтня 2022 р. : Дніпро: ДДАЕУ, 2022. С. 237-238.
12. Дідик Л. М. Потенціал та обмеження розвитку органів публічної влади в умовах децентралізації. *Студентські наукові читання*. 2022: зб. наукових праць. (15.12.2022 р). Житомир: ПНУ, 2022. С. 83-85.
13. Державне будівництво і місцеве самоврядування : посіб. для підгот. до іспиту / С. Г. Серьогіна, О. Ю. Лялюк, І. І. Бодрова та ін. Харків : Право, 2021. 212 с.
14. Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. та ін. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу : аналіт. доп. / за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2019. 192 с.
15. Закіров М. Децентралізація: завдання, перші успіхи і сподівання. *Україна: події, факти, коментарі*. 2016. № 5. С. 6-11.
16. Інструменти розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади / За заг. ред. док-тора наук з державного управління, професора, заслуженого юриста України В. М. Олуйка. К. :Ваіте, 2017. 432 с.
17. Інструменти і практики публічного управління в контексті децентралізації: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції за міжнародною участю, 19 червня 2018 року. Житомир : ЖНАЕУ, 2018. 495 с.
18. Куліш С. М. Розвиток територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні: магістр. дипломна робота: 281 Публічне управління та адміністрування; Дніпровський держ. аграр.-економ. ун-т, Ф-т менеджменту і маркетингу, Каф. менеджменту, публічного управління та адміністрування. Дніпро, 2021. 83 с.
19. Лисяк Л. В. Напрями вдосконалення бюджетної політики України в умовах децентралізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2017. № 2 (58). С. 42-56.

20. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. А. П. Лелеченко, О. І. Васильєва, В. С. Куйбіда, А. Ф. Ткачук Київ.: 2017. 110 с.
21. Нижник О. Теоретичні аспекти впливу децентралізації на розвиток держави та територіальних громад. *Вісник НАДУ при Президентіві України. Сер. «Державне управління»*. 2016. № 3. С. 56-62.
22. Романюк С. А. Децентралізація: теорія та практика застосування : монографія. Київ, 2018. 216 с.
23. Реформа децентралізації в Україні: здобутки та перспективи: матеріали міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2021 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої, В. С. Колтун. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. 259 с
24. Самойленко Л. Я. Демократичні принципи взаємодії органів державної влади і місцевого самоврядування. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 2(13). С. 181-187.
25. Скрипнюк О. Децентралізація влади як чинник забезпечення стабільності конституційного ладу: теорія й практика. *Віче*. 2015. № 12. С. 22-24.
26. Система публічного управління у умовах децентралізації влади: механізми горизонтальної взаємодії: монографія: Л. Л. Приходченко, С. Є. Сахатко, Л. І. Надолішній та інші. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 331 с.
27. Шевченко О. В., Романова В. В., Жаліло Я. А. та ін. Децентралізація і формування політики регіонального розвитку в Україні : наук. доп. / за наук. ред. д-ра екон. наук Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2020. 153 с.
28. Поняття, типи та причини запровадження децентралізації в Україні URL: http://politicus.od.ua/1_2019/6.pdf (дата звернення 08.08.2025).
29. Фінансова децентралізація як основа регіонального розвитку. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6eba2a2c-c583-40ca-986c-a2f93ee9391f/content> (дата звернення 16.07.2025).

30. Європейський досвід децентралізації влади та перспективи його імплементації в Україні. URL: http://www.yurvisnyk.in.ua/v1_2020/37.pdf (дата звернення 02.07.2025).

31. Києво-Могилянська академія. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/abff6e22-c244-4e80-bf91-89ee24aafcb8/content> (дата звернення 24.09.2025).

32. Теоретично-методологічні засади реформування системи місцевого самоврядування. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/64_2019/6.pdf (дата звернення 11.11.2025)

33. Історичні передумови децентралізації в Україні. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2019/39.pdf (дата звернення: 12.07.2025).

34. Вплив результатів реформи децентралізації на функціонування та діяльність органів місцевого самоврядування в умовах дії воєнного стану в Україні. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/12/23.pdf> (дата звернення 10.03.2025).

35. Децентралізація публічної влади в Україні як чинник демократичного розвитку сільських територій. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-09/decentralizatsiya-i-formuvannya-polityky-regionalnogo-rozvytku-v-ukraini_0.pdf (дата звернення: 02.11.2025).

36. Визначення поняття децентралізації та її впровадження в Україні (окремі теоретичні аспекти). URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10822/1/%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (дата звернення: 08.11.2025).

37. Децентралізація влади як основа удосконалення організаційно-правового механізму публічного управління. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2021/7.pdf (дата звернення: 03.11.2025).

38. Особливості реалізації адміністративної реформи щодо децентралізації управління в Україні. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2024/77.pdf (дата звернення: 10.08.2025).

39. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. URL: https://journals.kntu.kherson.ua/index.php/visnyk_kntu/article/view/23/22 (дата звернення: 27.10.2025).
40. Навіщо децентралізація. URL: <https://decentralization.ua/about> (дата звернення: 15.08.2025).
41. Децентралізація: коротко про головне. URL: <https://cost.ua/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-holovne/> (дата звернення: 28.08.2025).
42. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи.: коротко про головне. URL: <https://ccu.gov.ua/library/decentralizaciya-publichnoyi-vlady-v-ukrayini-zdobutky-problemy-ta-perspektyvy> (дата звернення: 07.10.2025).
43. Актуальні проблеми удосконалення публічного управління в Україні: зміни, реформування, модернізація, оптимізація, децентралізація, реструктуризація, перезавантаження. URL: <https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:iFhIVu-FO4IJ:scholar.google.com/> (дата звернення: 22.10.2025).
44. Децентралізація влади в Україні як засіб посилення демократії та підвищення її стабільності. URL: <https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:CMUmvP-eM6IJ:scholar.google.com/> (дата звернення: 15.10.2025).
45. Децентралізація управління освітою: переваги і недоліки. URL: <https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:uxJF5iWSW2sJ:scholar.google.com/> (дата звернення: 03.11.2025).